... O Mindaugas susiruošė ir sumanė sau nesikauti su jais atvirai, bet pasitraukė į pilį, vardu Voruta... Iš Hipatijaus metraščio 1251 m. įrašo

Voruta

Nr. 21 (639) 2007 m. lapkričio 10 d. Lietuvos istorijos laikraštis ISSN 1392-0677 Kaina 1 Lt

Šiame numeryje

Lietuviškas baras

Nr 12 (20)

3 Minara MATULIONYTĖ
Maironiečiai – Maironio vaikystės žemėje

10 Regina NORKEVIČIENĖ
Giminės šaknys ir šakos

14 Emilija Algaudė BUKONTIENĖ
Po Mažąją Lietuvą

PRENUMERUOKITE !!!
2007 METAMS
„Vorutą“
1 mėn. – 2.90 Lt
3 mėn. – 8.70 Lt
Indeksas 0135

„Vorutą“ galima prenumeruoti internete

Dešimtmečiai, skirti Rytų Lietuvai

„Vorutos“ pokalbis su Rytų Lietuvos lietuviškojo švietimo organizatoriumi, „Vilnijos“ draugijos Kauno skyriaus pirmininku Alfonsu PETRUKEVIČIUMI, jo gražaus 70 metų jubiliejaus proga.

Kaip viskas prasidėjo, iš kur suradote Rytų Lietuvą ir „Vilniją“, būdamas radijo inžinieriumi?

žmonos universiteto laikų draugė Elvyra Valiukaitė sykį nusivedė į „Vilnijos“ draugijos Kauno skyriaus susirinkimą. Tuo viskas ir prasidėjo. Skyriaus kūrime nedalyvavau, nes visas mano dėmesys tuo laiku buvo sutelktas į Rytprūsius, į Kaliningrado sritį. Tai buvo natūralu, nes gimtasis Daugėlaičių kaimas ribojasi su šia sritimi, o pačiame Kaliningrade turėjau instituto laikų draugą. Atvažiuodavau pas jį ir kartu važinėdavome po visą sritį. Antras didelis akstinas – Referendumas dėl Lietuvos nepriklausomybės. Tai buvo didžiulė Kauno Sąjūdžio tarybos, Šalčininkų r. Sąjūdžio tarybos ir „Vilnijos“ draugijos Kauno skyriaus akcija. Atvykome iš vakaro su išskaičiavimu 4 žmonės vienai rinkimų apylinkei. Nakvojome pas vietos sąjūdiečius. Visa tai organizavo Ričardas Šležas (Kauno Sąjūdis), Juozapas Teodoras Šapoka (Šalčininkų Sąjūdis) ir mes – Kauno „Vilnija“. Tada viskas atsivėrė visoje savo „grožybėje“ ir trauktis jau nebuvo kur.

Atiduokime pagarbą tiems kauniečiams, kurie kūrė „Vilnijos“ draugijos Kauno skyrių...

„Vilnijos“ draugijos Kauno skyriaus Steigiamasis susirinkimas įvyko 1988 m. spalio 1 d. Dalyvavo 70 kauniečių. Susirinkimo iniciatorė – legendinė Birutė Verkelytė-Fedaravičienė. Kiti žymesni dalyviai: Kazimieras Garšva („Vilnijos“ draugijos pirmininkas), Izidorius Šimelionis (žurnalistas), Vidmantas Pavilionis (inžinierius), Antanas Stasiūnas (KPI profesorius), Paulius Martinaitis (inžinierius), Klumbys (Kauno medicinos akademijos profesorius) ir daug kitų gabių žmonių. Pirmasis pirmininkas – KPI docentas Klemensas Kaušinis (A.A). Aš Steigiamajame susirinkime nedalyvavau, įspūdžių stiprumą ir žinių gausą žinau tik iš pasakojimų.

Nukelta į 10 p.

2006 m. rugsėjo pirmosios iškilmės Turgelių vidurinėje mokykloje. Iš kairės: Vidmantas Žilius – Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos direktorius, Remigijus Visockas – AB „Kausta“ inžinierius-statybininkas, Alfonsas Petrukevičius – „Vilnijos“ draugijos Kauno skyriaus pirmininkas

Dėl Vilniaus rajono savivaldybės ateities

Vidaus reikalų ministerija (VRM) informavo Vilniaus rajono savivaldybę apie numatomą šalies savivaldybių pertvarkymo projektą, kuriuo norima vietoje dabartinės rajono savivaldybės įsteigti Nemenčinės, Kalvelių savivaldybes, Marijampolio seniūniją priskirti naujai Jašiūnų savivaldybei, o dalį seniūnijų priskirti prie Vilniaus miesto.

Svarstant šį klausimą Vilniaus rajono savivaldybėje buvo išsakyta įvairių nuomonių, nors, kaip ir buvo tikėtasi, taryba tam nepritarė. Argi atsirastų kokia nors savivaldybė, kuri pati mažintų savo teritorijas, galias ar, dar įdomiau, save susinaikintų?

Kad dabartinei vietinei valdžiai geriau – faktas, bet ar geriau vietos žmonėms? Čia galima diskutuoti. Jau vien faktai, kad svarstyme nedalyvavo VRM atstovai, kad tarybos nariai net nebuvo supažindinti su VRM raštu, kad paruoštame svarstymui dokumente vien neigiami motyvai, kad kalbėjęs Seimo narys V. Tomaševskis reformoje visai nieko gero neįžvelgia, net tvirtino, kad ministras R. Šukys vargu ar tai darytų, jei ne įstatyminė nuostata, įpareigojanti atlikti savivaldybių pertvarkymą, verčia abejoti.

Keista. Juk įstatymas geras ar blogas, bet privaloma jį vykdyti. Seimo narys, dalyvaves priimant tokį įstatymą, užuot daręs žygius, kad jį pakeistų, tik kritikuoja lyg paprastas pilietis. Kita vertus, vos prieš dvi savaites gautame VRM rašte skubiai prašoma savivaldybės pareikšti Tarybos nuomonę, puikiai žinant atsakymą. Ar ministerijai tik to reikia? Argi nesvarbu, ką mano vietiniai žmonės?

Gediminas Paviržis

Visiems aišku, kad reformos pradžia

Nukelta į 3p.

Iš kultūros paveldo paminklų kartografavimo istorijos

Ikškilė – pirmoji istorinė Livonijos (Latvijos) sostinė

Tomas DUKSA, Vilnius

Dabartinė Šv. Meinardo sala iš paukščio skrydžio

Artėja reikšmingos datos: Lietuvos tūkstantmečio paminėjimas ir svarbiausias renginys sostinėje „Vilnius – 2009 metų Europos kultūros sostinė“. Todėl susimąstome ne tik apie savo tautos istoriją, Lietuvą kaip paskutinę pagonišką Europos valstybę, senąsias Lietuvos sostines Kernavę, Trakus, Vilnių, bet pagalvojame ir apie kaimynines Europos šalių sostines, jų kontaktus su Europos civilizacijos centrais. Dauguma Lietuvos gyventojų savo pažintį su kaimynine Latvija pradeda nuo Bauskės, Rygos, Jūrmalos, Siguldos, Cėsio ar kitų miestų. Tačiau paklausus net aukštąjį išsilavinimą turinčio lietuvio ar kelionių agentūros vadovo, kur yra pirmoji Latvijos sostinė, vargu ar išgirstume teisingą atsakymą. Aišku, ne visi latviai žino ir apie Lietuvos pirmąją sostinę Kernavę, nors pastaruoju metu ji išreklamuota kaip trečiasis UNESCO Pasaulio paveldo objektas Lietuvoje. Ikškilė (lat. Ikšķile) – gyvenvietė, išsidėsčiusi prie Dauguvos upės. Joje atrasime unikalų architektūros, archeologijos paminklų kompleksą, turintį išskirtinę istorinę vertę. Su Ikškile susiję viduramžių laikų įvykiai, kuomet veikiant krikščioniškoms Europos tradicijoms, senoji pagoniška Latvijos kultūra užleido vietą naujai atsiradusiai krikščioniškai kultūrai. Ikškilė laikoma seniau-

Nukelta į 6p.

Mažoji Lietuva

Pagaliau namie!

Užrašė, iš vokiečių kalbos vertė Astrida PETRAITYTĖ, Vilnius

*Šiemet trečią vasarą iš eilės nuvykusi Nidon į Thomo Manno festivalį, jau galėjau dairytis pažįstamų veidų. Įdomu buvo patirti, jog solidi vokiečių pora ponia Heidgard ir ponas Jurgenas Taegeriai nėra praleidę nė vieno festivalio, o jis šiemet jau vienuoliktas! Bet likau dar labiau suintriguota, kai vieną vakarą, belūkuriuodamos, kol Liuteronų bažnyčios durys atsivers koncerto klausytojams, šnektelėjom su ponia Taeger. Iš pradžių tai buvo tarsi mandagumo klausimai: iš kur atvykote, kaip patinka ir pan., bet tuoj pajutau prieš mane atsiveriant Likimą, įdomų ne tik tradicine „literatūrine“ prasme (kiekvieno žmogaus gyvenimas – tai romanas), bet ir savą, užgriebiantį manuosius „genties archetipus“ - ponia Heidger gimė Rytprūsiuose! Leidusi pernakt sudygti pabiroms to vakaro frazėms, kitądien jau „užpuoliau“ p. Taeger, prašydama papasakoti savo gyvenimo istoriją į diktofoną, tad ir susėdome T.Manno namelio terasoje… Čia pateikiu p.Heidgard žodžius, tartus su švelniu grauduliu balse, su ašaromis akyse… žinia, verčiant pasakojimo išsišakojimai neišvengiamai apgenėti. Be to, ir laiko turėjome striukai – tad belieka viltis, jog ateityje sulauksime pačios p.Taeger užrašytų išsamių prisiminimų, kol kas pasit*enkinkime nuotrupomis.

Taigi pasakoja p. Heidgar Taeger (gim. Pakleppa)

Kurrų ūkis.

Esi gimusi 1942-ųjų balandžio 1 d. Raudžiuose (Raudszen), prie Šešupės (Scheschuppe), netoli senelio ūkio įtekančios į Nemuną (Memel). Mano tėvai gyveno Tilžėje (Tilsit), senelių namuose gimiau atsitiktinai, bet labai džiaugiuosi, kad patyriau tiesioginį sąlytį su savo Tėviške, su protėvių Tėviške. Šis ūkis nuo seno priklausė senelio giminei. Visas sodybos plotas buvo labai didelis, apie šimtą kv.m. Kaip sakė teta Frieda, buvo didelis medinis gyvenamasis namas; palei Šešupę – labai didelis ūkinis pastatas, dar – karvidė, arklidė, kiaulidė, rūsys, daržinė. Šalia sodybos buvo ir senelio laukai. Mano senelis buvo Wilhelmas Kurras. Pavardė Kurras tose apylinkėse buvo gana paplitusi, šalimais gyveno ir daugiau Kurrų. Mano seneliai nusipirko dar gabalėlį žemės – kaip tik iš kito Kurro, kuris gyveno šalia, turėjo nedidelį ūkį ir karčemą. Senelė buvo Anikė Palokatis, ji kalbėjo lietuviškai – pirmieji mano išgirsti garsai, šalia vokiečių ir rytprūsiškos tarmės, buvo lietuvių kalba. Vėliau jos dokumentuose buvo parašyta: Anna Palokat. žinau, kad lietuviški vardai buvo vokietinami, taip jai nutiko. Mano mama, kuri buvo šeštas vaikas šeimoje, ją (savo mamą) visada vadino Anike; taigi iki gyvenimo pabaigos ji iš mano mamos girdėjo šį vardą. Močiutės, nors ji ir tapo vokiete, kilmė visiems buvo aiški – lietuviška. Wilhelmas Kurras ir Anikė Palokat susilaukė septynių vaikų: dvi mergaitės, berniukas, vėl trys mergaitės ir galiausiai vėl berniukas. Visi dirbo ūkyje.

Darbas, darbas, darbas!

Tai buvo, kaip sakė mano mama, sunkus darbas. Nors beveik jauniausia, ji už kitus buvo didesnė, tik jai šis sunkus darbas buvo ne prie širdies, ji jokiu būdu nenorėjo ištekėti už laukininko. Kitos, už ją vyresnės mergaitės, darbavosi ūkyje, kol ištekėjo. Wilhelmas Kurras, pirmagimis sūnus, turėjo paveldėti ūkį; Erichas Kurras buvo aštuoniolikos, kai prasidėjo karas – abu žuvo būdami jauni. Vyriausioji mano mamos sesuo Frieda ištekėjo tradiciniu būdu – Rytprūsiuose buvo įprasta piršlio „profesija“; šie vyrai keliavo iš sodybos į sodybą, žvalgydamiesi, kur yra tekinamų merginų, tinkančių vieno ar kito ūkio jaunam vyriškiui, ieškančiam žmonos. Šitaip mano teta Frieda nutekėjo į Lazdėnų (Lasdehnen) apylinkę, taip pat prie Šešupės, bet ryčiau. Vyras jai nebuvo labai mielas; visas ūkis gulė ant Friedos pečių, ir ji kaip energinga moteris puikiai jam vadovavo. (Šiame ūkyje gyveno ir lietuvis senelis, vėliau kartu traukęsis). Teta Frieda, mirusi prieš dvejus metus, dar mokėjo lietuviškai (bet tai sužinojau gana vėlai, treji metai prieš jos mirtį, kai grįžau iš kelionės po Kuršių Neriją, ji mus aplankė ir pradėjo kalbėti lietuviškai...)

Antroji sesuo taip pat ištekėjo pripiršta, tik šiuo atveju laimingai, ji ir jai skirtasis vyras pamilo vienas kitą ir taip buvo iki gyvenimo pabaigos: kai ji susirgo senatvine demensija, vyras rūpestingai ją prižiūrėjo; taigi tai buvo meilė nuo pirmos iki paskutinės dienos.

Kitos mergaitės liko ūkyje, žinoma, lankė mokyklą. Mano mama ir jos vyresnė sesuo Ella būtų norėjusios toliau mokytis, įgyti profesiją – bet tai buvo neįmanoma. Pagrindinis šio ūkio principas – darbas. Darbas, darbas, darbas! – aš dar vis girdžiu savo močiutę… Vasarą tai buvo darbai laukuose, žiemą – troboje. Ūkis gana didelis, močiutė visus vertė plušėti. Kas keturios savaitės buvo kepama duona, o tai irgi sunkus darbas; viskas – ir sūriai – buvo pasigaminama pačių. Senelis galėdavo ir vilnas verpti, žiemą pindavo krepšius, darydavo medines klumpes, aptrauktas oda; jas žmonės avėdavo šiltu metu (vaikai lakstė basi). Mano mama gėdijosi, kai vaikystėje turėjo avėti klumpes. Ir linai auginti; juos po to reikėjo mirkyti, balinti, šukuoti... Taip pat ir austa; aš lig šiol turiu mamos išaustus užvalkalus – baltus su raudonais rombais; dar vaikystėje po jais miegojau... Nieko nebuvo perkama - ir rūbai austi; mano mamai norėjosi kitokių rūbų, bet ji turėjo dėvėti namie austus, dėl to gėdijosi (šiandien jais džiaugtųsi...). Mano močiutė ne tik kitus versdavo daug dirbti, bet ir pati smarkiai darbavosi – visa namų priežiūra buvo jos rūpestis; ji gamino valgį – dagos metu reikėjo maitinti daug žmonių. Juk ir Lietuvoje buvo „talkos“ (*liet.*). Nebuvo atsiskaitinėjama pinigais: jei, pavyzdžiui, kaimynas turėjo karvę, ir jam reikėjo veršelio, tai už bulių jis seneliui talkindavo nuimant derlių arba jo žmona pagelbėdavo močiutei ruošti valgį. Močiutė rūpinosi ne tik šeimyna. Kaip Rytprūsiuos buvo įprasta, namų šeimininkės rūpestis buvo paukščiai: antys, vištos, kalakutai... Močiutė tai mielai darė, bet vaikai tos meilės plunksnuočiams jau neturėjo, kaip sakė mano mama. Elektros nebuvo, pasišviesti reikėjo žibalinėmis lempomis. O keliai smėlingi, jų priežiūra privaloma – bent du kartus per metus visi kaimo gyventojai buvo pašaukiami kelių tvarkyti; pagal planą buvo nurodoma sutvarkyti vieną ar kitą ruožą (dabar kokie keliai likę Rusijoj - jais neįmanoma pravažiuoti).

Taip, būdavo ir nuostolių – pavasarį Šešupė patvindavo; tirpstant ledams, vanduo atplūsdavo ir iš Lietuvos, veržtavosi, užliedavo žemes, būdavo pavojinga. Namai buvo statomi ant aukštų lauko akmenų pamatų. Bet šie potvyniai turėjo ir teigiamą pusę – Šešupė užnešdavo daug dumblo, kuris pakeldavo derlingumą. Tai šių vietų specifika (Neseniai susipažinau čia su rusais, auginančiais bulves, sako, jų ypatingas skonis!) Tai labai savitas kraštas.

Sekmadieniai ir kitos šventės.

Šeima buvo „normalūs“ evangelikai (*ne pietistinės pakraipos, ne surinkimininkai*). Už dviejų kilometrų Didžiuosiuose Lenkininkuose (Gross Lenkeningken) buvo bažnyčia, gana didelė; čia buvo ir paštas, telegrafas, iš kur balandžio pirmą į Tilžę pranešta apie mano gimimą (atėjo atsakymas: „April! April! Es kann nicht sein!“ – turėjau gimti vėliau). Kiekvieną sekmadienį išsiruošimas į bažnyčią buvo gana reikšmingas įvykis: mano močiutė, visi kiti sėsdavo į brikelę, pakinkytą arkliais... (Ūkyje buvo gal kokie šeši trakėnų veislės arkliai, taip pat ir darbinių arklių. Visas kaimas didžiavosi trakėnais. Keturi trakėnai mums pravertė, kai traukėmės, vienas pakeliui krito, o tris senelis turėjo parduoti jau Vakaruose). Pamaldos bažnyčioje sekmadieniais buvo iš pradžių vokiškos, tada – lietuviškos, taip iki pat II-ojo pasaulinio karo. Taigi mano močiutė buvo labai religinga; ji dažnai giedojo kokią giesmę, nuolat labai dramatiškai kalbėjo apie Paskutinį teismą – kai teko bėgti, jai tai buvo tikras Paskutinis teismas... Vienos giesmės pirmąjį posmelį prisimenu: „Wo findet die Seele die Heimat, die Ruh...“ *(„Kur siela atras sau ramybės namus...“)* – tai buvo jos mėgstamiausia giesmė, kurią giedojo kasvakar. (Turėjome protestantišką giesmyną, kuris skyrėsi nuo vakarinės Vokietijos giesmynų. Bet dainų, deja, nepamenu). Pamaldos buvo svarbios ir jaunimui – galėjo čia susitikti, susipažinti, po to susituokti be piršlio pagalbos. Kitos progos susipažinimui – vestuvės, laidotuvės, taip pat Sekminių susiėjimai ant Nemuno kranto, kur upė sudarė smėlingą kilpą, ten buvo viešbutis „Schober“, susirinkdavo daug jaunimo iš visos apskrities, tad buvo galimybė susirasti partnerį... Vestuvės visada trukdavo bent tris dienas. Taip, buvo šeimyninių švenčių, į kurias atvykdavo giminės. Mano močiutė kilusi iš Būdviečių (Budwheten), tai į pietus nuo Ragainės (Ragnit)- Įsruties (Instenburg) kelio. Iš ten vasarą atvykdavo giminės Palokat, juk ūkis buvo visai ant Šešupės kranto, pasakiškai gražu... Šiaip niekas nenorėjo važiuoti į Rytprūsius, gydytojas ar mokytojas gaudavo privalomą paskyrimą – bet kai čia patekdavo, nebenorėdavo išvykti; visi sakė, jog tai labai gražus kraštas.

Ryšiai su Didžiąja Lietuva?

Močiutė turėjo tarnaitę iš Lietuvos – lenkę. „Mažasis susisiekimas“ per sieną nuolat veikė, ryšiai buvo palaikomi. žinau, kad ateidavo žmonės iš Viešvilės, o ten gyveno ir lietuviai, ir vokiečiai, buvo mišri gyvenvietė. Bet šiaip apie Didžiąją Lietuvą – lietuvių Lietuvą – nebuvo daug kalbama. Buvo tarsi savaime suprantama: čia yra taip, ten kitaip.

Pirmieji prisiminimai?

Taip, atsiminimų iš traukimosi, nors buvau visai maža, turiu. Pats pirmas (dar prieš traukimąsi) mano prisiminimas – žąsų „makaronai“... Javai, gal miežiai, buvo sumalami, ši masė padalijama gabalėliais, kurie per prievartą kimšti žąsims į kaklą. Ir man įstrigo šis vaizdas: dubuo su tais „makaronais“, kaip mes vadinome. Aš tetos esu klaususi: kada paskutinį kartą jie daryti - pasirodo, dar prieš 1944-ųjų spalį (*taigi p. Heidgard dar nebuvo nė dviejų su puse*). 1944-ųjų spalį mes buvome evakuoti į Braunsbergą, ten turėjome laukti iki „tikrojo“ (visuotinio) traukimosi. Nuoseklus pirmasis mano vaikystės prisiminimas prasideda Braunsberge, kai buvau dvejų su puse metų. Tai lyg filmas: mano mama gražia vasarine suknele, vaikštom siaura miestelio gatve, o ten – kalakutai, aš išsigandau, mama irgi; sprukom pro duris vidun, aš pradėjau verkti, ji mane guodė, davė du gabalėlius cukraus. Tai pirmieji mano „rytprūsiški“ prisiminimai (*juokiasi*).

O vėlesni atsiminimai – kaip traukėmės užšalusiu ledu… Mes nepatekome į tą baisųjį srautą, kai visi Rytprūsiai traukėsi, taip pat ir kariuomenė ta pačia kryptimi, dažnai išvis nebuvo įmanoma pajudėti, ir žuvusieji šalikelėse... Bet mano teta Frieda praėjo šį kelią kartu su seneliu, tuo lietuviu, dviem vyresniaisiais vaikais; vienas gimęs 1943-aisiais, mergaitė visai maža, o trečiojo dar laukėsi; ją pavėžėjo karinė mašina. Bet kelyje neteko vieno vaiko; galiausiai liko ir be jokio transporto... Šlezvige-Holšteine ji vėl pradėjo ūkininkauti. Sulaukė 97-erių; paskutiniais gyvenimo metais kalbėjo tik apie traukimąsi – nors buvo energinga, pozityvaus mąstymo moteris; ji žinojo visas giminės istorijas.

Taikus gyvenimas…

Mūsų šeima atvyko į Šlezvigą-Holšteiną, į tokią sritį, kuri buvo tarsi uždaras „enklavas“; ūkininkauta ir mažuose, ir dideliuose ūkiuose. Viena vertus, čia buvo gera gyventi – puiki gamta, gražūs namai, sodai, pievos, ežerėliai... Kita vertus, atmosfera buvo labai priešiška. Iki pabėgėlių čia išvis svetimų žmonių nežinota – šiose apylinkėse tuoktasi tarpusavyje ir kiekviename ūkyje dėl kraujomaišos buvo koks protiškai atsilikęs... O čia iš Rytų atkeliavo be nieko, juos reikėjo apgyvendinti. Mano mama ir teta buvo išdidžios, žinojo, kur ko atvyko, ir dėl šių problemų neišgyveno. Tačiau aš, vaikas, situaciją išgyvenau labai skaudžiai. Mama mane gebėjo aprengti gražiai „iš nieko“ – ji mezgė, kirpo, siuvo, lopė... Neįmanoma šiandien apsakyti to mūsų gyvenimo. Gyvenome penkiese kambaryje, jis buvo perskirtas linine užuolaida; lovoje miegojo močiutė; čia buvo viryklė, stalas, dvi spintos... Jokio intymumo; visada kartu su kitais. Dar laimė man, kad tėvas – kuris buvo perkeltas prie Bonos – atsiuntė dėžę su knygomis. Aš anksti, jau nuo penkerių metų, išmokau skaityti. O kambaryje stovėjo dar didelė skrynia, ir kai aš norėdavau vienumoj savo vaikiškas knygeles pakaityti – įlįsdavau į tą skrynią... Atsimenu save mažą šešerių metų mergaitę (ir ūgio buvau mažo), stovinčią mokyklos scenoj ir deklamuojančią Kalėdų eilėraštį... O visada buvo rodoma pirštu: „Tie iš Rytų...“ Ir tai nepalankiai sakoma – tame jautėsi ir pavydo, ir smerkimo... Taip, buvo daug tų pabėgėlių iš Rytų, kiekvienas iš jų savaip išgyveno, bet tikrai buvo visą gyvenimą depresijos prislėgtų. Aš nebuvau „depresyvi“, tačiau savo talentų, sugebėjimų negalėjau išskleisti... Mane visad lydėjo svetimumo, buvimo ne namie, neprisitaikymo jausmas... Bet aš ne viena tokia – daugelis tai išgyveno, tik nebuvo pasakojama, tos pabėgimo iš Rytprūsių istorijos buvo nustumtos į šoną… Apie tai kalbėta tik namuose. Iki dešimties metų augau šeimoje (*t.y. su močiute ir kitais)* ir tų istorijų prisiklausydavau kiekvieną dieną. Nebuvo dienos be pokalbio apie Rytprūsius ir bėgimą! Ir tai ne vien malonios istorijos, pasakoti ir šeimos nutikimai, kurie nebuvo gražūs. Mano močiutė turėjo septynis vaikus ir mylėjo tris vyresniuosius… Vyriausioji jos duktė visad sakydavo: „Mano mama“, o ne „mūsų mama“. O manoji mama visad jai sakydavo „Anikė“ – kažkas buvo ne taip, tokia distancija… Ir man ji nebuvo močiutė, kurią labai būčiau mylėjusi. Aš visad buvau „Kretsch-Marijell“ (tai rytprūsiškai). Aš buvau išdykęs vaikas, močiutei barantis, užsilipdavau ant spintos, kur manęs nepasiekdavo. Ji buvo maža trapi moteris. nuolat judanti.

Iš tų girdėtų istorijų sužinojau ir apie savo mamą, kuri mėgo skaityti; norėdama paskaityti, ji slėpdavosi daržinėj, nes močiutė vis varydavo dirbti… Mamą tai siutino. Bet ir aš esu panaši į močiutę – negaliu be darbo. [*Bet Jūs irgi skaitote?*] Taip, skaitau labai daug.

Tęsinys kitame numeryje

Vytautas VILKIŠIUS

Kaimo sukaktuvių metų paminėjimui kryžius – tai miško dovana gyventojams.

Tiltų kaimui – 230 metų.

230

Gimtinėj iš 18-o amžiaus
Ieškojau gyvo gyventojo,
Kad šiandie šioj šventėj
Prie kryžiaus išgirstume
Jo kalbančius žodžius,
Maldą. Neradau.
Jis miręs.
Tik istorijos knygoje
Suradau įrašytus skaičius –
230.

230!
Kai 1-ą skaičių rašiau,–
Ranka sudrebėjo;
Kai 2-ą skaičių rašiau,–
Širdis prakalbėjo.
Kai 3-ą skaičių rašiau,–
Naktis nutylėjo;
Kai pirmą skaičių rašiau,–
Ruduo atskubėjo.

* * *

Mes gimę prie kryžiaus,
Gyvenam prie kryžiaus,
Ir mirę palaidoti
Prie kryžiaus.
Šiandien. Rytoj.
Amžiams prie kryžiaus
Dievo malda melskimės
Prie kryžiaus.

2007. 08. 24

„Voruta“ parduodama

K110	Vilnius, Geležinkelio 16
K145	Vilnius, Konstitucijos 12
K190	Vilnius, Gedimino 7
K200	Vilnius, Gedimino 13
K26	Vilnius, Sodų 22
K44	Vilnius, J.Lelevelio 2
K45	Vilnius, Gedimino 19
K48	Vilnius, Gedimino 2
K5	Vilnius, Sodų 22
K6	Vilnius, Gedimino 44
K7	Vilnius, Gedimino 31
K78	Trakai, Vytauto 90
K8	Vilnius, Gynėjų 1
K85	Trakai, Vytauto 37
K9	**Grigiškės** Kovo 11-osios 25a
K91	Vilnius, Geležinkelio 4
K369	**Klaipėda**, Taikos pr.101
K236	**Kaunas,** Laisvės al./ Ožeškienės g.

Maironiečiai – Maironio vaikystės žemėje

Minara MATULIONYTĖ, Panevėžys

Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija

Šie metai maironiečiams itin turtingi. Pavasarį Suvalkijoje puikiai atšventę Jurgines, tuo pačiu metu pabuvojome ir mūsų tautos patriarcho Jono Basanavičiaus gimtinėje. O štai rudenį, rugsėjui bėgant į pabaigą, minėdami 145-ąsias Maironio gimimo metines, maironiečiai susirinko tautos dainiaus gimtajame krašte. Čia visi kartu paminėjome Baltų vienybės dieną bei Betygalos Maironio vidurinės mokyklos poeto vardo suteikimo 20-metį.

Atvykę į Raseinių rajoną, iš pradžių aplankėme Pasandravio kaimą. Čia anksčiau stovėjo Pasandravio dvarelis, kuriame ir gimė Lietuvos dainius J.Mačiulis-Maironis. Eidami link Pasandravio, žengėme Ąžuolų taku. Šie medžiai buvo pasodinti 120-osioms Maironio gimimo metinėms atminti. Šis takas, sruvenantys Luknės ir Sandravėlės upeliai, taip pat poeto gimimo vietoje išlikęs šulinys, pavalkinė – visa mus žavėjo, nes jautėme Maironio artumą ir tvyrančią ramią ir ypatingą atmosferą. Šį artumo jausmą, rodos, dar labiau sutvirtino dainiaus sodybos Bernotuose, kur prabėgo jo vaikystė, aplankymas.

Taigi gerai nusiteikę ir pilni naujų patyrimų, mes, Panevėžio maironiečiai, tęsėme išvyką. Vykome į netoliese esantį Betygalos miestelį, taip pat glaudžiai susijusį su Maironiu. Čia, aplankę poeto gimtinę, susirinko kiti Lietuvos maironiečiai, jų buvo apie 800. Po pažinties su Betygala, jos mokykla, muziejumi, įstabiomis apylinkėmis visi dalyvavome Šv. Mikalojaus bažnyčioje aukojamose šv. Mišiose. Po jų betygališkiai maironiečiams padovanojo gražią koncertinę programą. Visi mes džiaugėmės, kad iki tol svetimas, dainomis ir legendomis apipintas kraštas, mums tapo artimesnis. Dar geriau jį pažinome, užkopę ant Betygalos piliakalnio, nuo kurio miestelis matėsi lyg ant delno, o ir nuostabūs Dubysos vingiai atrodė ranka pasiekiami. Ant šio piliakalnio paminėjome Baltų vienybės dieną. Susikibę rankomis jį apjuosėme ir, degant Krivio Krivaičio aukurui, dainavome patriotines dainas. Visi šypsojomės, buvome laimingi, nes didžiavomės, kad esame lietuviai ir kad su kiekviena maironiečių išvyka vis geriau pažįstame savo mylimą kraštą.

Po Baltų vienybės dienos paminėjimo, nusileidę nuo piliakalnio, daugelis užėjo į prie jo prisišliejusias Betygalos kapines. Jose buvo aplankytas Maironio tėvų kapas.

Taip maironiečiai ir užbaigė savo viešnagę Betygaloje. Grįžtant namo, buvo lankomos kitos Raseinių krašto istorinės vietos. Visi namo grįžome pavargę, bet daug sužinoję ir kupini įspūdžių.

Bus minimas žalgirio mūšio 600 metų jubiliejus

2010 metais bus minimas žalginio mūšio 600 metų jubiliejus. Specialiu potvarkiu Ministras Pirmininkas sudarė darbo grupę, kuriai iki šių metų lapkričio 1 dienos pavedė parengti pasiūlymus dėl žalgirio mūšio 600 metų jubiliejaus minėjimo 2010 metais. Darbo grupei, kurios vadovu paskirtas Krašto apsaugos viceministras Antanas Valys, pavesta parengti priemonių plano projektą, pasiūlymus dėl renginių organizavimo, finansavimo.

Darbo grupėje, be jau minėto Krašto apsaugos ministerijos viceministro Antano Valio, -Premjero patarėjas Faustas Latėnas, šalies istorikai profesorius Alfredas Bumblauskas, Antanas Tyla, Kultūros, Švietimo ir mokslo, Užsienio reikalų ministerijų, Vyriausybės kanceliarijos žinių visuomenės departamento specialistai.

žalgirio mūšis, įvykęs 1410 m. liepos 15 d., tarp jungtinių Lietuvos ir Lenkijos pajėgų ir Kryžiuočių ordino, pasibaigė pastarojo sutriuškinimu. Po žalgirio mūšio, kuriame įvairių šaltinių vertinimu, dalyvavo 25 000-85 000 žmonių Kryžiuočių ordinas nebeatsigavo.

Vyriausybės spaudos tarnyba

Dėl Vilniaus rajono savivaldybės ateities

Atkelta iš 1 p.

nėra lengva, iškyla nemažai organizacinių sunkumų, bet vėliau tai atsiperka. Nuvykime į Rietavą, Kalvariją, Kazlų Rūdą, pagaliau visai arti – į Elektrėnus ir pakalbėkime su gyventojais, tų savivaldybių vadovais. Rajono gyventojams išvardinę galimos reformos minusus bei pliusus, išklausykime jų nuomonę. Va tada ir spręskime.

žinoma, ekonominiai argumentai svarbūs. Mažesnės savivaldybės, mažesnės ir jų galimybės. Reikia įvertinti, kad keičiasi nusistovėję įvairūs ryšiai, būtina keisti autobusų maršrutus, gerinti naujų savivaldybių pakraščių vietovių jungtis su numatomais savivaldybių centrais, statyti naujus administracinius ir kitus, vidutinei savivaldybei būtinus, statinius, steigti atitinkamas valdymo struktūras, peržiūrėti švietimo ir kitų socialinės, kultūrinės paskirties įstaigų išdėstymą, šių įstaigų paslaugų teikimą gyventojams, nepriklausomai nuo to, kad gyvena kitoje savivaldybėje.

Tačiau negalima nematyti, kad vietos valdžia artimesnė gyventojams, kad greičiau teiktų jiems viešojo administravimo paslaugas, kad geriau būtų sprendžiami taip aktualūs bendruomenių steigimo (artimi gyventojams interesai) ir veiklos klausimai, atgytų ir vystytųsi nauji savivaldybių centrai, geriau būtų užtikrinama darni tų savivaldybių plėtra, o būdami arti sostinės jie sparčiai augtų. žinoma, finansinės galimybės, ypač jų kūrimosi stadijoje, blogesnės, bet tam ir yra valstybės institucijos, kurios dėl to atitinkamai skiria dotacijas. Tad baimė nėra pagrįsta.

Svarstant taryboje keistai nuskambėjo baiminimasis, kad bus pažeistos tautinių mažumų teisės, lyg šiuo metu nebūtų aktyvios lenkų tautybės organizacijos Trakų, Širvintų, Švenčionių rajonuose, Vilniaus mieste. Tarkim Nemenčinės, Kalvelių savivaldybėse, Marijampolio seniūnijos prijungime prie numatomos Jašiūnų savivaldybės apskritai niekas nesikeičia. Prijungus prie Vilniaus miesto dalį seniūnijų, tik sustiprėtų Lietuvos lenkų rinkimų akcijos (tai partijos pavadinimas) įtaka miesto valdyme, nes jau dabar be jos atstovų sunkiai formuojama valdančioji dauguma. Šios partijos tūrėtų visišką įtaką ne dviem kaip dabar, o mažiausiai keturioms savivaldybėms.

Keisčiausia, kad valdančioji dauguma visai nesureagavo į pastabas, pasakytas dėl nutariamosios dalies. Priimtas sprendimas prasilenkia su sprendimo turiniu. Siūloma steigti apylinkių tarybas, naikinti apskritis. Ne tiek svarbu, kad dokumento turinys neatitinka nutariamosios dalies, svarbiau, kad pastarieji siūlymai prasilenkia su Europos Sąjungos (ES) regionine valdymo sandara. Galima ginčytis dėl apskričių skaičiaus, dėl būtinybės jas rinkti, bet negalima siūlyti to, kas ES jau išbandyta ir nepriimtina. Kita vertus, net ES Regionų komiteto prezidentas susitikime su mūsų valstybės vadovais nesiūlė smulkinti savivaldybių į apylinkes taip, kaip dabar atlikta pas kaimynus.

Manau, kad niekas šiandien objektyviai negali atsakyti į VRM raštą, kol nebus atsiklausta vietos gyventojų, aiškiai ir suprantamai jiems argumentavus teigiamas ir neigiamas reformos pasekmes, kol paliksime šiuos klausimus spręsti tik savivaldybių taryboms. Esame demokratinė valstybė, tad tokius svarbius ir atsakingus klausimus spręskime tik išklausę vietinių gyventojų nuomonės.

Gediminas PAVIRŽIS
Vilniaus rajono savivaldybės tarybos narys
2007-10-29

Turgelių valsčiaus lietuviškos mokyklos (1939–1944)

Antanas LESYS, Jovita NIŪNIAVAITĖ-LESIENĖ, Vilnius

Tęsinys. Pradžia Nr. 20

Buvusios Negibėnų pradžios mokyklos mokiniai. Pirmas iš kairės – A. Lesys

GIRDŽIŪNŲ PRADžIOS MOKYKLA

Mokykla buvo įsikūrusi mediniame specialiai statytame pastate. 1943/1944 mokslo metais buvo dvi klasės (bendras grindų plotas 95 m²). Pedagogai gyveno bute, kuriame buvo 2 kambariai ir 1 virtuvė. Trobą šildė 5 krosnys ir 1 vyryklė. Mokykla turėjo 1 ha nuosavos žemės sklypą. 1943 m. vaikai mokslo metus pradėjo rugsėjo 16 dieną. Šioje pedagoginėje įstaigoje buvo trys skyriai. Ją lankė 84 mokiniai (32 berniukai ir 52 mergaitės). Pagal gimtąją kalbą 84 gudai, o pagal mokinių tautybę 15 lietuvių, 12 lenkų, 57 gudai. Mokytojavo du mokytojai – vyras ir moteris.

KAZIMIERIŠKIŲ PRADžIOS MOKYKLA (5 km iki Turgelių autobusų stoties)

Mokykla dokumentuose paminėta 1940 m. Mokykla dirbo nuomojamoje ūkininkų Kazimiro Dulko ir Marijos Dulko troboje, kuri statyta 1928 m. Šių kaimo ūkininkų duktė Regina Dulko-Paliuškevič (gim.1939 m.) su savo vyru Česlavu Paliuškevič (gim.1937 m.) šiame pastate dar ligi šiol tebegyvena. Jie pasakojo, kad Kazimieriškių mokykla buvo Pavlovo Skynimų kaime (senasis jų kaimo pavadinimas), mat buvęs dvarininkas Povilas Ksaveras Bžostovskis pardavinėjo mišką ir leido kirsti („skinti“) medžius patiems pirkėjams. Pačias Kazimieriškes nuo kaimo, kuriame buvo mokykla, skyrė tik vieškelis. Kazimieriškėse prieš antrąjį pasaulinį karą tebuvo penkios trobos. Pastatas, kuriame veikė ši pradžios mokykla, buvo aptvertas tvora. Mokykloje – 4 skyriai. Vaikai mokėsi vienoje klasėje (bendras grindų plotas 30,25 m²). Nei salės, nei žemės sklypo mokykla neturėjo. Mokytojams buvo skirtas 2 kambarių butas su virtuve. Mokykloje buvo 1 vyryklė ir 1 krosnis.

1943/1944 mokslo metais mokykloje mokėsi 65 mokiniai (41 berniukas ir 24 mergaitės). Ir pagal gimtąją kalbą, ir pagal tautybę visi buvo lietuviai. Mokslo metai prasidėjo spalio mėnesį. Mokykla tikrinta 1943 m. lapkričio 7 d. Patikrinimo metu mokyklos nelankė 21 mokinys. Pagrindinė priežastis – rūbų, avalynės trūkumas.

1940/1941 metais mokyklos vedėja dirbo lietuvė Pranė Švogžlytė. Nurodyta, kad ji gali mokyti lenkų kalba. Mokykloje dirbo nuo 1916 m.

Vėliau mokyklos vedėja buvo mokytoja Elena Liaudanskaitė.

Visuotinio Lietuvos Generalinės srities gyventojų surašymo, vykusio 1942 m. gegužės mėnesį, metu visi kaimo gyventojai užsirašė esą lietuviai.

Kaimo liudininkų Reginos ir Česlavo Paliuškevič sūnus Leonas, marti Asta dirba lietuviškoje Turgelių vidurinėje mokykloje. Šią mokyklą lanko jų anūkai Monika ir Martynas.

MERKIO VILKIŠKIŲ PRADžIOS MOKYKLA (6 km iki Turgelių autobusų stoties)

Mokykla archyvų dokumentuose minima 1940 m. Ji buvo įsteigta buvusioje dvarvietėje

Kaimo dvarininkas prieš karą paliko namus ir išvyko į Lenkiją. Medinis pastatas, statytas 1847 m., buvo dviejų aukštų.

Mokykla aplankyta ir patikrinta 1943 m. lapkričio 4 d.

1943/44 mokslo metais veikė atskira mokyklos klasė netoli esančiame Vilkiškių kaime. Atstumas nuo mokyklos iki jos filialo 200 m. Iš Merkio Vilkiškių, perėjus tiltą, buvo galima pasiekti Vilkiškių kaimą. Mokykla turėjo nuosavą 1,8 ha žemės sklypą. Ji buvo įsikūrusi tam tikslui pritaikytame mediniame name. Keturių skyrių mokiniai mokėsi vienoje klasėje (grindų plotas – 54 m²). Mokytojams paskirti 2 kambariai, virtuvė. Mokykloje buvo vyryklė, keturios krosnys. 1943 m. spalio 1 d. mokiniai pradėjo mokytis. Tikrinimo metu dirbo 3 mokytojai (2 vyrai ir 1 moteris). Mokyklos nelankė 37 mokyklinio amžiaus vaikai. Pagrindinė to priežastis – rūbų ir avalynės trūkumas. Mokyklą turėjo lankyti daugiau nei 90 mokinių.

Nuo 1940 m. liepos mėnesio mokyklos vedėju ir mokytoju dirbo lietuvis Vladas Šnekutis, baigęs gimnaziją, gimęs 1912 m. liepos 20 d., nevedęs. Vėliau jo pareigas perėmė Irena Lučickienė.

Mokyklos sargu dirbo Kostas Čerapkinas, gimęs 1910 m. Vilniuje, nevedęs, lietuvis.

Visuotiniame Lietuvos Generalinės srities gyventojų surašyme, vykusiame 1942 m. gegužės mėnesį, nurodyta, kad daugiausia lietuvių – Vilkiškių kaime.

Dabartinė kaimo liudininkė Aleksandra Macinkievič-Alenovič (gim. 1927 m.) pradėjo lankyti pirmą skyrių 1935 m. Ją mokė mokytojas lenkas Lisovskis. 4-ame skyriuje jos mokytoju tapo lietuvis Vladas Šnekutis. Buvusi lietuviškos pradžios mokyklos mokinė mums gražiai padainavo lietuvišką dainą „Kas subatos vakarėlį“, kurią vaikystėje išmoko iš mokytojo Vlado Šnekučio. Ji pasakojo, kad IV skyriuje buvo apie 20 mokinių.

Merkio Vilkiškių kaime dabar tėra 8 sodybos, nors kažkada jų buvo žymiai daugiau.

Aleksandros Alenovič anūkas Zbignevas mokosi lietuviškoje Turgelių vid. Mokykloje.

NAUJELIŲ PRADŽIOS MOKYKLA (5 km iki Turgelių autobusų stoties)

Mokykla aplankyta du kartus: 1940 m. birželio 12 d. ir 1943 m. lapkričio 4 d.

1939–1940 mokslo metais mokyklą išlaikė vietos savivaldybė. Mokytojui algą mokėjo Švietimo ministerija. Ji turėjo nuosavą medinį namą, statytą 1903 m., kuriam tuo metu reikėjo didelio remonto. Pažymima, kad namas labai senas, netvarkingai pastatytas, labai šaltas. Mokykloje buvo drabužinė, sportinių žaidimų aikštė (352 m²), žemės sklypas 1,8 ha; malkinė ir kitos patalpos. Patikrinimo metu I-IV skyriuose mokėsi 152 mokiniai dviejose klasėse (bendras grindų plotas – 49 m²). Tuo metu trūko 76 vaikų, nes klasėse neužteko vietos. I skyriuje mokėsi 76 mokiniai, II skyriuje – 27, III skyriuje – 34, IV skyriuje – 15 mokiniai.

Dėstomoji kalba – lietuvių. Mokslo metai prasidėjo 1940 m. vasario 14 d., atgavus Vilnių ir Vilniaus sritį. Organizuota ekskursija (apylinkės pažinimo) į Tabariškes. Vedėjas skaitė paskaitas:

1. Nepriklausomos Lietuvos atgavimas (vasario 16 d.)
2. Kokią žalą daro žmogui alkoholis (kovo 15 d.)
3. Auklėjimas ir motina (gegužės 10 d.)

Inspektorius stebėjo pamokas ketvirtame skyriuje. Pažymima, kad „mokytojas į mokinius kreipiasi lietuviškai ir mokiniai atsakinėja lietuviškai...“

Visuotiniame Lietuvos Generalinės srities gyventojų surašyme nurodyta, kad kaime gyvena 11 lenkų ir 4 lietuviai:

1. Senkūnas Jonas gimė 1916 m. liepos 17 d., lietuvis, baigė 7 gimnazijos klases, dirba Naujelių pradžios mokyklos mokytoju.
2. Kazlauskienė Katrė – samdinė, gimė 1901 m., lietuvė, baigė 4 skyrių, našlė.
3. Kazlauskas Henrikas – sūnus, lietuvis, gyvena Vilniuje.
4. Lazdėnas Bernardas – samdinys, gimė 1927 m., beraštis piemuo, lietuvis, gimtoji kalba gudų, dirba lenkų šeimoje.

1943/1944 mokslo metais I-IV skyriai turėjo 2 klases (bendras grindų plotas 56 m²). Mokytojai gyveno 3-jų kambarių (bendras grindų plotas 60 m²) bute su virtuve. Mokykloje buvo 4 krosnys ir 1 vyryklė.

Mokslo metų pradžia – rugsėjo 15 diena. Dirbo 2 mokytojai. Patikrinimo metu nebuvo 15 mokinių. Nurodyta, kad tuo metu 2 sirgo, o kiti nelankė dėl avalynės trūkumo.

Ketvirtame skyriuje mokėsi 8 mokiniai: 6 berniukai ir 2 mergaitės.

Pagal gimtąją kalbą buvo 60 gudų. Pagal mokinių tautybę mokykloje buvo 42 lietuviai, 8 lenkai ir 10 gudų. Romos katalikų – 60.

Mokyklos vedėju dirbo apsukrus lietuvis Jonas Senkūnas, 24-erių metų vyras mokytojavo pirmus metus. Jis buvo nevedęs, baigęs gimnaziją, mokėjo ne tik lietuvių, bet ir lenkų, vokiečių kalbas.

Mokytojavo lietuviai Justinas Budrys ir Vladas Budrys. Pastarasis nuo 1941 m. liepos 1 d. atleistas iš pareigų, nes buvo areštuotas ir išvežtas į SSRS gilumą.

Merkio Vilkiškių pradžios mokyklos pastatas

Buvusios Negibėnų lietuviškos pradžios mokyklos „antkapis“...

Tęsinys kitame numeryje

„VORUTOS“
KULTŪROS PRIEDAS
RYTŲ LIETUVAI

2007 11 10 Nr 12 (20)

„Vorutos“ projektą „Lietuvos istorinės ir pilietinės savimonės akcentai“ remia Vilniaus miesto savivaldybės administracija

Lietuviškas baras

Šalčininkų rajono Turgelių vidurinei mokyklai – 15 metų

Bendra mokyklos nuotrauka šventės metu

Lietuvos pakrašty
Mūs Turgelių mokykla...

Spalio mėnesio pabaigoje Šalčininkų rajono Turgelių vidurinė mokykla šventė garbingą 15 metų jubiliejų. Tai buvo nuostabi šventė. Dalyvavo Vilniaus apskrities viršininko administracijos atstovai – J. Vasiliauskas, L. Petrauskienė, R. Leskevičius; „Zontos“ klubo narės R. Hofertienė ir kt.,

Mokyklą sveikina Vilniaus apskrities viršininko administracijos švietimo skyrius (Liuda Petrauskienė,Jonas Vasiliauskas)

Mokyklos jubiliejaus šventinė programa

Mokyklos bendruomenė ir svečiai gieda Lietuvos himną

Bendras mokytojų ir mokinių šokis. UAB „Vilniaus artelė“ nuotr.

TMID Rytų Lietuvos programos poskyrio vedėjas A. Kairys, „Vilnijos“ draugijos Kauno skyriaus atstovas A. Petrukevičius, Šalčininkų savivaldybės Švietimo skyriaus vedėja R. Markevičienė, Turgelių klebonas, seniūnas, tėvai, daugelis kitų garbingų svečių.

Mokyklos direktorė Aušra Voverienė pasveikino visus susirinkusius, mokyklą, gražiais žodžiais ir dovanomis sveikino svečiai. Programą vedė direktoriaus pavaduotoja ugdymui R. Orentaitė.

Mokiniai pristatė nueitą mokyklos kelią, buvo atlikta mokinių ir mokytojų bendra programa, labai patriotinė, nuotaikinga, įdomūs savo šokiai ir dainos. Pradžioje sugiedoti Lietuvos ir mokyklos himnai.

Visi skirstėsi geros nuotaikos, šypsodamiesi ir susimąstę apie sudėtingą ir nelengvą mokyklos kelią, kuris prasidėjo tik nuo 8 mokinių ir yra išaugęs iki 200.

Tekstas – lietuvių kalbos mokytojos-metodininkės Bronios DAUNORIENĖS
Lietuvių kalbos mokytojos Raimondos ORENTAITĖS nuotr.

Iš kultūros paveldo paminklų kartografavimo istorijos

Ikškilė – pirmoji istorinė Livonijos (Latvijos) sostinė

Tomas DUKSA, Vilnius

siu miestu Latvijos teritorijoje. Ji įkurta 1185 m. ir yra senesnė už Rygą 16 metų, jai šiandieną 822 metai. Miestas įkurtas labai palankioje geografinėje vietoje, per 28 km nuo Latvijos sostinės Rygos ir 7 km nuo Ogrės. Apsilankyti Ikškilėje verta dėl istorinės praeities, viduramžius menančios bažnyčios ir pilies liekanų Dauguvos vandenų skalaujamoje saloje, pasigrožėti šio kurortinio miesto grožiu. Apie šią vietovę,

1997 m. R. Girkus (kairėje) ir T. Duksa Ikškilėje prie paminklinio akmens.

kaip unikalią, išskirtinę, galima plačiau sužinoti tik susipažinus su įvairiuose šaltiniuose pateikta rašytine medžiaga ir suprasti, kodėl būtent šioje vietoje atsirado pirmoji Latvijos sostinė. Kuriantis Latvijos valstybei, su upėmis buvo susieta šio krašto gynybos istorija, ypač kovų su Kalavijuočių ordinu laikotarpiu. Prie upių išaugo daug gynybiniu požiūriu labai svarbių pilių. Istorikas doc. Romas Batūra 2005 m. žurnalo „Kariūnas“ Nr. 4 (87) rašė, kad „sukako 820 metų, kai lietuvių kariuomenė sudavė pirmąjį smūgį besikuriančiai vokiečių kolonijai Lyvžemyje – Livonijoje, dešiniajame Dauguvos žemupio krante, kiek aukščiau Rygos ir Salaspilio – prie Ikškilės (apie 10 km nuo dabartinio Rygos miesto paribių). Taip prasidėjo 250 metų (1185–1435) trukęs sunkus tarptautinio masto baltų ir Lietuvos gynybinis karas su

Ikškilės bažnyčios ir pilies kompleksas viduramžiais. Maketas.

vokiečių, Kalavijuočių ir Kryžiuočių ordinų agresija.“ Šiame straipsnyje aprašoma Ikškilės istorija nuo jos įkūrimo iki vokiečių vyskupų ir jų vasalų Ikškilės pilies ir bažnyčios sugriovimo.

Ankstyvoji Latvijos istorija susijusi su Ikškile. Tai Latvijos valstybės ištakas menanti Padauguvio žemė, besiformuojančios latvių valstybės pirmasis politinis centras, vėliau ilgus šimtmečius išlaikęs Vakarų krikščioniškosios kultūros bruožus. Latvijos istorijos subjektu Ikškilė tampa tuomet, kai šiuo kraštu susidomi krikščioniškoji Vokietija, kai čia pastatoma pirmoji mūrinė katalikų bažnyčia ir pirmoji mūrinė pilis Pabaltijo šalyse ir šioje vietoje įsikuria vokiečių vyskupų pirmoji rezidencija. Nuo XII a. pradeda reikštis Vokietijos kolonizacija Baltijos regione. Ikškilei pavadinimą davė lyviai (*lybiai*) – senoji latvių finougrų gentis. Šį lyvių vietovardį reikėtų suprasti kaip sudėtinį (*yks*–vienas, *kylla* – kaimas). Dauguvos lyvių kalboje Ikškilė (*Ükskülа*) suprantama kaip „vienkiemis“ arba „pirmoji gyvenvietė“. Ikškilė (*vok. Uexküll*) – tai vokiečių misionierių įkurta pirmoji istorinė Livonijos (Latvijos) sostinė. Vienas svarbiausių viduramžių šaltinių – Henriko Latvio „Livonijos kronika“. Joje rašoma, kad XII a. antroje pusėje vokiečių pirkliai, palaikomi vokiečių feodalų, Romos katalikų bažnyčios, pradeda vykdyti ekspansinius žygius į Pabaltijį, bando užvaldyti prekybinius kelius, einančius Dauguva, kolonizuoti šias žemes, patekti į krašto gilumą. Pirmieji vokiečių pirkliai Dauguvos upės žiotyse pasirodo jau 1054 m. Labiausiai juos domino prekyba su Polocku (įkurtu 862 m.), Vitebsku (įkurtu 974 m.), esančiais Dauguvos vidurupyje, Smolensku ir kitais Senosios Rusios miestais. Vietiniai gyventojai mielai prekiavo su vokiečių pirkliais. Ties lyvių gyvenviete Ikškile vokiečių pirkliai įrengia prekių sandėlius. Pagrindinė prekė buvo vaškas. Po to taukai, linai, rugiai, kailinių žvėrelių kailiukai. Į Baltijos rytinį krantą pirmiausia atsikėlė pelningų rinkų ieškotojai Hanzos miestų pirkliai. XII a. viduryje prie Dauguvos žiočių Bremeno pirkliai įsteigė savo kontoras. Vokiečių kolonistai pirmiausia susidūrė su viena iš genčių – lyviais („pakrantės gyventojais“), kurie gyveno Kuršo šiaurėje, Gaujos ir Dauguvos upių žemupyje ir šiauriau maždaug iki dabartinės Estijos ribų. Tose teritorijose ilgainiui susiformavo latvių kalbos lyviškoji tarmė – tam tikras latvių ir lyvių kalbų substratas. XII a. pabaigoje ir XIII a. pradžioje lyvių, latgalių, sėlių žemės buvo veikiamos kelių kaimynų. Jos mokėjo duoklę Polocko kunigaikščiui, čia buvo Padauguvio vasalinės Kuoknesės, Talavos ir Jersikos kunigaikštystės. Vokiečiai šią mažą užkariautą lyvių genties apgyvendintą teritoriją pavadino Livland (*„lyvių žemė“*). Ilgainiui šiuo, taip pat lotynizuotu pavadinimu Livonija pradėta vadinti visą dabartinės Latvijos ir Pietų Estijos teritoriją, kuri tapo vokiečių dominija. Ši gentis davė pavadinimą valstybei – Livonijai, feodalinės konfederacijos pavidalu gyvavusiai iki XVI a. vidurio. Senovės lyviai vertėsi žemdirbyste, prekyba, pajūrio – žvejyba, o gyvenantys toliau nuo jūros – gyvulių auginimu, drevine bitininkyste. Iki atsikeliant vokiečių riteriams, lyviai mokėjo duoklę Polocko kunigaikščiams. Vokiečių riteriai 1198–1207 m. dalį Gaujos ir Padauguvio lyvių jau buvo nukariavę, galutinai šių žemių lyvius pavergė 1212 m.

Kartu su vokiečių pirkliais į Dauguvos žemupį 1180 m. atvyko ir dvasininkų. Vienas pirmųjų – Šv. Augustino ordino Zėgeburgo vienuolyno kunigas Meinardas (*Meinhard 1125–1196*), kuris vadinamas latvių tautos apaštalu. Šis garbaus amžiaus dvasininkas, prisidengęs pagonių krikštijimo misija, skelbė vietos žmonėms Kristaus meilę, Dievo stiprybę, planavo panaudojus karinę jėgą įsitvirtinti naujose žemėse. Dėl jo evangelizacijos veiklos atsirado pirmosios bažnyčios Latvijoje. Šventikas Meinardas, gavęs Polocko kunigaikščio Vladimiro leidimą, 1184 m., nupirkęs žemės bažnyčios statybai, Ikškilės kaime pastatė medinę koplyčią ir pradėjo krikštyti lyvius, latgalius. Sprendžiant pagal Henriko Latvio „Livonijos kronikos“ duomenis mažai tikėtina, kad jam tariantis su kunigaikščiu Vladimiru dėl krikščionybės platinimo buvo sutarta dėl mūrinės pilies statybos Dauguvos lyvių gyvenamojoje teritorijose ir vokiečių karinių pajėgų įkurdinimo joje. Šventikas Meinardas lyvius įtikino, kad norint apginti juos nuo kitų genčių užpuldinėjimų, šioje vietoje būtina pastatyti pilį. 1185 m. jo iniciatyva Ikškilėje ant stataus Dauguvos dolomitinio skardžio buvo pastatyta mūrinė vyskupo pilis, greta jos 1186 m. pastatyta mūrinė katalikų bažnyčia. Bet ir pastačius šią bažnyčią anksčiau pakrikštyti lyviai atsisakė krikščionybės ir vėl tapo pagonys, o tie, kurie nebuvo pakrikštyti, atsisakė ją priimti. Meinardo pilis ir bažnyčia buvo gerai įtvirtinti, skirti stebėjimui ir gynybai. Bažnyčios šiaurinės sienos viršuje buvo įrengtos siauros šaudymo angos. Nėra duomenų, kad vokiečių pirkliai savo lėšomis būtų prisidėję prie šio Ikškilės pastatų komplekso statybos. Manoma, kad statybai vieta parinkta neatsitiktinai, nes ji buvo svarbi misionieriams kontroliuojant Dauguvos prekybinį kelią, ties šia vieta ėjo sausumos keliai šiaurės-pietų kryptimi, be to, čia pat buvo vietinė statybinė žaliava – dolomitai. Meinardo dėka 1186–1195 m. vyko pilies statyba Dauguvos Martyno saloje (lat. Mārtiņsala) ties Salaspiliu. Šioje saloje yra seniausios Latvijos katalikų kapinės. Nežinoma, kodėl Meinardas neįsitvirtino pačiame Dauguvos žemupyje ties Rygos upeliu, kur, tikėtina, kad jau buvo įsikūrusi Gotlando pirklių faktorija ir mažiausiai du lyvių kaimai. Ikškilės pilies ir bažnyčios pietinės sienos nukreiptos į Dauguvą. Rytinėje dalyje iškastas 8 metrų pločio griovys, kuriuo buvo galima nusileisti į Dauguvą. Ar buvo griovių į Dauguvą iš kitų pilies kiemo pusių, nežinoma. Ikškilės bažnyčia ir pilis sudarė vieningą architektūrinį kompleksą. Pilį sudarė keli korpusai. Pirmasis korpusas (10 x 16 m) buvo nutolęs nuo bažnyčios per 10 metrų. Manoma, kad jame galėjo būti įsikūrusi vyskupo rezidencija. Antrasis korpusas (20 x 40 m) buvo didesnis, jame aptinkamos ūkinės paskirties patalpos. Šis pilies korpusas buvo sujungtas su pirmuoju. Tikėtina, kad praeityje jis galėjo priklausyti lyviams. Antrasis pilies korpusas buvo sujungtas su mažesniu trečiuoju korpusu (6 x 8 m). Pilies kiemo šiaurės vakarinėje dalyje aptinkamas statinys (7 x 7 m), greičiausiai sargybos bokštas, skirtas pilies vartų apsaugai. Nuo Dauguvos upės iš pietų pusės Ikškilės pilį ir bažnyčią skyrė skardis. H.Latvio „Livonijos kronikoje“ rašoma, kad bažnyčią ir pilį statė iš Švedijos Gotlando salos pakviesti mūrininkai. Švedai suteikė šiems statiniams vėlyvojo romaninio stiliaus bruožų. Vėliau iš švedų ir vokiečių perimta šio stiliaus architektūra (statiniai su skliautinėmis konstrukcijomis) vyravo viduramžių Latvijos pilyse, bažnyčiose ir kituose pastatuose. Švedams statyti Ikškilės pilį ir bažnyčią padėjo vietiniai gyventojai – lyviai, kurie gyveno medinėje pilyje greta statybvietės. Lyviams pagal sutartį iš pradžių priklausė 4/5 naujosios pilies, bet vėliau, 1205 m., jie neteko šios teisės, ją užvaldė kryžiuočiai, ir lyviai turėjo pasitraukti iš šių vietų. Ikškilės bažnyčia ir pilis tapo vokiečių misionierių misijos pastovia vieta. 1186 m. pilis ir bažnyčia tapo įkurtos Ikškilės vyskupijos rezidencija, popiežius Meinardą paskyrė Livonijos vyskupijos vyskupu. Popiežius Klemensas III tai patvirtino 1188 m. Ši vyskupija „amžinai“ buvo sujungta su Bremeno arkivyskupija. Kadangi misionieriaus Meinardo galimybės apkrikštyti lyvius buvo nedidelės, krikščionybė neįsitvirtino, jis nusprendė keliauti į Vokietiją ir grįžti į Livoniją su kariuomene. Šis bandymas nebuvo sėkmingas. Meinardas praktiškai iki pat mirties buvo lyvių belaisvis ir priverstas gyventi Ikškilėje. 1196 m. jis mirė ir buvo palaidotas Ikškilės bažnyčioje.

Po Meinardo mirties 1196 m. iš Hanoverio buvo atsiųstas abatas Bertoldas Šultė (*Berthold Schulte*). Atvykęs į Ikškilę jis tęsė Meinardo pradėtą krikščionišką misiją. Iš pradžių vietiniai gyventojai lyviai jį palankiai sutiko, bet vėliau planavo nužudyti. Tai pajutęs, jis laivu slapta grįžta į Gotlando salą, o po to į Saksoniją. Gavęs Bremene vyskupo titulą, su kariauna vėl atvyksta į Livoniją. Ikškilės vyskupas Bertoldas iš pradžių gyveno Ikškilės pilyje, bet vėliau persikėlė ir apsistojo ties Dauguvos žiotimis. Čia buvo priešiškai sutiktas vietinių gyventojų, todėl bandė panaudoti prieš juos karinę jėgą. Bertoldas paskelbė Padauguvio genčių nukariavimo programą. 1198 m. liepą dabartinės Rygos vietoje prie Senojo kalno įvyko mūšis tarp lyvių ir Bertoldo riterių, kuriame buvo nukautas vyskupas Bertoldas, tačiau lyviai mūšį pralaimėjo.

Bertoldui žuvus, 1199 m. popiežius Inocentas III atsiunčia į Dauguvos žemes trečiąjį vyskupą – Brėmeno arkivyskupijos kanauninką Albertą. 1200 m. jis su didžiuliu riterių būriu iš Vokietijos ir Danijos 23 laivais atplaukė į Dauguvos žiotis ir tęsė naują kovos už Dauguvos kelią etapą su lyviais ir žiemgaliais. Šalia Dauguvos kelio atvykėliai siekė užvaldyti ir Gaujos kelią bei jo tęsinį sausuma Pskovo link. Pirmiausia vyskupas Albertas (*Albert de Buxhövden*) leidosi Dauguvos upe aukštyn į Ikškilę, kur pilį buvo apsupę sukilę lyviai. Manydamas, kad ši vieta jam nepatikima (dažnai Ikškilės pilis buvo puolama įvairių vietinių genčių), laivybą iki Ikškilės apsunkina slenksčiai Dauguvos upėje, vyskupas Albertas 1202 m. perkelia savo rezidenciją (sostinę) iš Ikškilės į Rygą, kur tuo metu buvo įsikūrusi pirklių gyvenvietė. Pasak H.Latvio, vyskupo Alberto nurodymu 1201 m. vasarą pradėta statyti pilis Rygoje ir bažnyčia Dauguvos dešiniajame krante, kur tuo metu prie Rygos upelio buvo keletas lyvių kaimų. 1201 m. Albertas sudarė sutartis su kuršiais ir lietuviais. Pirmieji nuolat trukdė susisiekti laivais jūroje, o antrieji kliudė judėti Dauguvos keliu. 1202 m. Albertas sudaro sutartį su žiemga-

Baltų ir kitos gentys XII a. pab.– XIII a. pr. ankstyvuoju Latvijos ir Lietuvos valstybių formavimosi periodu

liais. Paminėsime, kad žiemgaliai, pastačius Ikškilės pilį, nesėkmingai bandė ją paimti. Nuo to laiko Ikškilės vyskupija praranda savo strateginę reikšmę. 1202 m. Bremeno Romos Katalikų bažnyčios vyskupo kapitulos narys Albertas (1199–1229) Livonijos vyskupas, įsteigė baltų kraštuose nuolatinę vokiečių vienuolių karinę organizaciją – Kalavijuočių ordiną, kuris pradėjo sistemingą viso Padauguvio krašto pavergimą ir įsitvirtino ankstesnių žygių užimtose lyvių žemėse. Oficialus Kalavijuočių ordino pavadinimas buvo Kristaus kariuomenės broliai. Į ordino riterius daugiausia stojo smulkieji Saksonijos feodalai. Kalavijuočių ordino veiklą palaimino po-

Iš kultūros paveldo paminklų kartografavimo istorijos

Ikškilė – pirmoji istorinė Livonijos (Latvijos) sostinė

Tomas DUKSA, Vilnius

1973 m. V. Pautienius ir A. Pilipaitis aptaria tolimesnius Ikškilės bažnyčios fasadų fotogrametrinės nuotraukos darbus.

piežius Inocentas III. Iš riterių tarpo buvo renkamas Ordino magistras. Kalavijuočių ordinas stengėsi išsivaduoti iš priklausomybės nuo Rygos vyskupo: šis turėjo dalintis su kalavijuočiais nukariautomis žemėmis. Kalavijuočių ordino centru tapo Ryga. Ordinas pamažu užkariavo vietines baltų ir lyvių gentis, įvedė krikščionybę. 1203 m. Polocko kunigaikštis Vladimiras užpuolė Ikškilės lyvius ir tuo pat metu Rygą. Manoma, kad šis konfliktas yra labiau susijęs su duoklių mokėjimu, nei su realiu karu su kryžiuočiais. Bandydamas pataisyti santykius su Polocku, Albertas siuntė delegaciją, vadovaujamą abato Teodoriko. Ją pakeliui apiplėšė lietuviai. 1207 m. vyskupas Albertas pasiskelbė Vokietijos karaliaus Pilypo Švabo vasalu. 1211 m. Rygos arkivyskupas Albertas suteikė Rygai pirmąją privilegiją leisdamas susikurti rusų pirklių kiemui. Nuo 1213 m. jis tampa vieninteliu Livonijos valdovu, nepriklausomu nuo Bremeno arkivyskupo globos. Turėdamas kalavijuočių ordino palaikymą Livonijos vyskupas Albertas pavergė ne tik lyvius, bet ir estus, latvių baltų gentis – latgalius, sėlius. Jo valdymo metu jau buvo prasidėjęs kitų latvių genčių – kuršių ir žemgalių žemių užkariavimas. Vyskupas Albertas mirė 1229 m.

Rašytiniuose šaltiniuose pasakojama, kad vyskupas Albertas užkariautas žemes ties Ikškile ir Ikškilės pilį išnuomavo riteriui Konradui fon Mejendorfui, (*Conrad von Meyendorff*), kuris joje apsigyveno 1205 m.. 1205–1206 m. prie Ikškilės pilies vyko žymūs mūšiai – lyvių sukilimas ir Polocko kunigaikščio užpuolimas, tačiau Konradui pavyko pilį išsaugoti. Kaip skelbiama 1224 m. kronikoje, Konradas iš Ikškilės (*Conrado de Ykescule*) yra Ikškilės pilies savininkas. 1225 m. šioje pilyje lankėsi Romos popiežiaus legatas Vilhelmas iš Modenos (*Wilhelm von Modena 1184–1251*). 1257 m. Ikškilės pilis išnuomojama riteriui Johanui fon Bardevisui (*Johann von Bardewis*). Jo palikuonys valdė šią giminės pilį iki XV a. 1286 m. Ikškilėje įvyko didelis mūšis tarp žiemgalių ir vokiečių. Ilgą laiką dėl pilies vyko nesutarimai tarp ordino ir vyskupų. 1306 m. Kalavijuočių ordinas privertė Bardevisus perduoti dalį pilies už 300 markių. 1411, 1417, 1418, 1420 m. Ikškilės pilis – ordino magistro buveinė. 1452 m. tarp ordino ir arkivyskupijos pasiekta taikos sutartis, pagal kurią pilis priskirta Rygos arkivyskupijai. Pagal kai kurių mokslininkų pirmąją versiją, Ikškilės pilis buvo sugriauta XV–XVI a. sandūroje, kuomet vyko kova tarp ordino magistro Valterio fon Pletenbergo ir Rygos arkivyskupo. Tačiau kronikoje minima, kad XVI a. antroje pusėje pilis buvo apgyvendinta. 1552 m. arkivyskupas Jasperas Lindė Ikškilėje pasirašo dokumentus dėl teritorijos padalijimo tarp aukštų dvasininkų. Ikškilė Rygos arkivyskupių ir pilimi yra senesni ir nesusiję su statyta Ikškilės pilimi ir bažnyčia, jie galėjo atsirasti prieš atvykstant į šia vietą šventikui Meinardui. Tačiau, pagal kitą latvių archeologo E.Mugurėvičs versiją, šį lauko akmenų radinį galima aiškinti ir kitaip – tai galėjo būti 1184 m. Ikškilės medinės koplyčios pamatų liekanos.

1973 m. pradžioje Latvijos suinteresuotos žinybos kreipėsi į LTSR Kultūros ministeriją ir Vilniaus V.Kapsuko universiteto Gamtos mokslų fakulteto Inžinerinės fotogrametrijos laboratorijos vadovybę dėl šio unikalaus paminklo kartografavimo fotogrametriniais ir geodeziniais metodais. Mūsų kaimynai latviai nevykdė detalių kartografinių paminklosaugos tyrimų, neturėjo tokio profilio laboratorijos ir netaikė nykstančių vertingų kultūros paminklų fiksacijoje antžeminės fotogrametrinės nuotraukos. Pagrindiniai fotogrametrinio metodo privalumai: spartus darbų našumas, didelis matavimų tikslumas, nes fotogrametrinės nuotraukos atliekamos precizinėmis fotokameromis, matavimų rezultatų objektyvumas ir patikimumas, galimybė atlikti sunkiai prieinamų objektų matavimus vietovėje ne klasikiniu būdu (matavimai rulete), o atliekant šių objektų matavimus fotovaizduose (stereofotogramose) naudojant labai tikslius stereofotogrametrinius prietaisus. Iš latvių mes sužinojome, kad šis architektūrinis kompleksas (Ikškilės bažnyčios ir pilies liekanos) – seniausi mūriniai pastatai Pabaltijo šalyse. Ikškilės bažnyčia – tai n.yklingo stačiakampio plano statinys. Fasadų kompozicijoje aptinkamos pavienės elementų formos: grakščių formų arkos su apvadais. Bažnyčios pamatams panaudoti lauko akmenys, fasadų sienoms mūryti – vietiniai dolomitai. Iš išorės bažnyčios sienos buvo išmūrytos naudojant stambius dolomito blokus, sujungtus skiediniu, kai kur išlikę sienų tinkavimo požymių, bažnyčios viduje skliautų vietose naudotos raudonos spalvos plytos. Bažnyčios centrinėje dalyje masyvi skliautų atrama – romaninio stiliaus kolona dalija didžiulę arką į dvi dalis. Pagrindinis įėjimas į bažnyčią buvo iš pietų pusės. Numatant šio paminklo apsaugą ir dalinį jo restauravimą – konservavimą, Latvijos institucijos organizavo šalia bažnyčios esančių dalies senų medžių kirtimą, kurie kėlė pavojų bažnyčios šiauriniam fasadui. 1973 m. gegužės mėnesį Inžinerinės fotogrametrijos laboratorijos ekspedicinė grupė: A.Pilipaitis, V.Pautienius, T.Duksa, vadovaujama laboratorijos vedėjo A.Sitonio, pradėjo Ikškilės bažnyčios fasadų fotogrametrinę fiksaciją. Taikant šį progresyvų stereofotogrametrinį metodą, kiekvienas bažnyčios fasadas buvo fotografuojamas su persidengi-

kupijai priklausė iki 1566 m. Tais pačiais m. Lenkijos karalius Steponas Batoras perdavė Ikškilės žemes Rygai. Kuomet XVII a. pradžioje Vidzėmė atiteko Švedijai, Švedijos karalius Adolfas Gustavas II 1630 m. balandžio 23 d. patvirtino Rygos teisę į Ikškilės žemes.

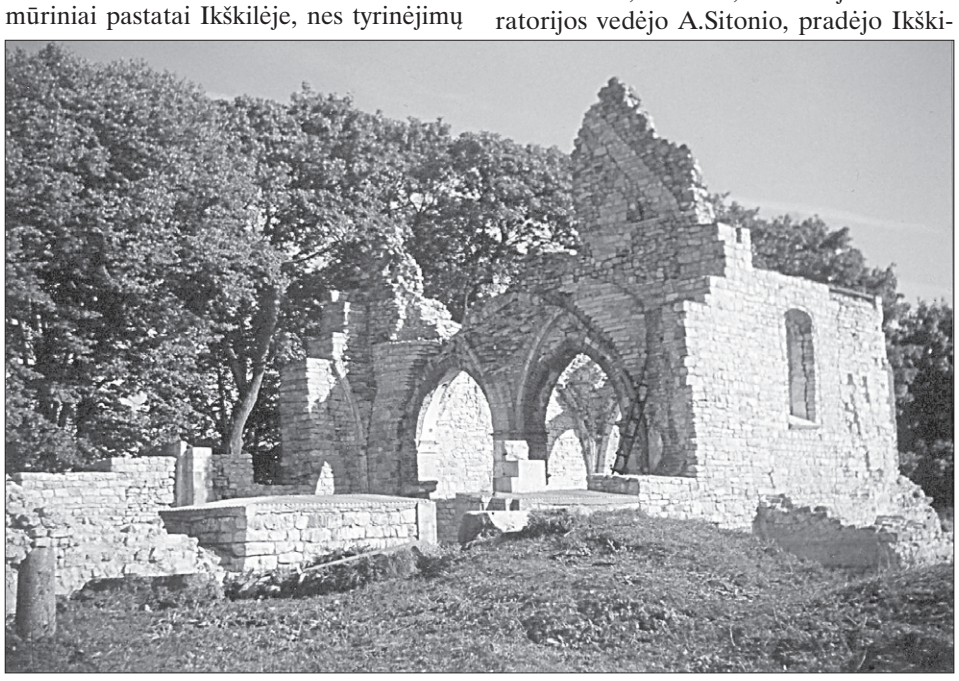
Pagal antrąją versiją Ikškilės pilis buvo sugriauta Livonijos karo metu. Gali būti, kad tai galėjo įvykti 1579 m., kai rygiečiai sugriovė Salaspilio ir Lielvardės pilis, kad rusams neliktų gerai įtvirtintų pilių Rygos apylinkėse. Livonijos karas (1558–1583) vyko tarp Rusijos ir jos vakarinių kaimynų dėl buvusio Livonijos ordino teritorijos kontrolės. Livonija Rusijai buvo svarbi kaip galimas tiesioginis išėjimas į Baltijos jūrą, nepriklausant nuo Švedijos ar Lietuvos. Manoma, kad XVI a. pabaigoje Ikškilės pilies teritorijoje buvo įrengta krosnis klintims gaminti. Pilies sienos išmūrytos iš vietinių dolomitų, todėl klintims gaminti buvo naudojamos išlikusios pilies sienų liekanos. 1590 m. švedų revizijos akte pažymėta, kad Ikškilės pilis visiškai sugriauta (*Uxul ein zerstort Schios*). 1879–1881 m. pagal Rygos miesto vyriausiojo architekto J.D.Felsko projektą buvo perstatyta senoji Ikškilės bažnyčia, jos altoriaus dalis užėmė dalį buvusios Ikškilės pilies teritorijos. XX a. pradžioje Ikškilę aplankė Latvijos pilių tyrinėtojas Karlas fon Lovis of Menar. Jis rašo, kad iš Ikškilės pilies liekanų likęs tik nedidelis kauburėlis. Pirmojo pasaulinio karo metu (1915 m.) ties Ikškile ėjo fronto linija, tuomet buvo sugriauta Ikškilės bažnyčia. Tarpukariu 1(927 m.) Ikškilės bažnyčios ir pilies teritorijoje archeologinius kasinėjimus vykdė švedų istorikai, kurie visą tyrimų medžiagą išvežė į Švediją, neperdavę jos Latvijos paminklų valdybai.

Tarybiniais m. pradėjus statyti Daugavos upėje Pliavinių (1961–1966 m.), Rygos (1966–1974 m.) hidroelektrines, iškilo reali grėsmė Ikškilės bažnyčios ir pilies liekanų išsaugojimui. 1962–1963 m. architektas G.Jansonsas organizavo Ikškilės bažnyčios architektūrinius tyrimus, storo sąnašinio velėnos sluoksnio valymą nuo išlikusių sienų. Vėliau atliko šio paminklo fragmentinę restauraciją. Buvo numatyta atlikti šios teritorijos mokslinius tyrimus: patikslinti įvairių laikotarpių aprašymuose nurodytą senosios bažnyčios ir pilies lokalizaciją, kartografuojant šio architektūros paminklo teritoriją ir parodant patikslintas ribas atnaujintuose planuose bei atlikti šios teritorijos archeologinius kasinėjimus. Latvijos kultūros paveldo specialistai nutarė viršutinę apgriuvusią architektūros paminklo dalį restauruoti, patį paminklą užkonservuoti apsaugant jį nuo tolimesnio irimo. Buvo nutarta užpilti žemėmis žemutinę bažnyčios dalį, nes įrengus Rygos HE, ji turėjo atsidurti apsėmimo zonoje. Statant Rygos hidroelektrinę, ties Ikškile buvo įrengtas pylimas, kuris apsaugo ne tik dalį šios gyvenvietės, bet ir Ikškilės kapines, kurios laikomos vienomis seniausių Latvijoje.

1968–1974 m. vadovaujant Latvijos Mokslų Akademijos Istorijos instituto mokslininkui J.Graudoniui buvo atliekami Ikškilės bažnyčios ir pilies teritorijos archeologiniai kasinėjimai. Jų metu archeologai aptiko apie 100 senųjų statybos objektų, apie 700 senųjų laidojimo vietų, pastatų liekanų su židiniais ir krosnimis, keletą tūkstančių XIII–XVI a. radinių, kurie liudija apie vokiečių įtaką šiame krašte. Kai kurie Latvijos tyrėjai manė, jog Meinardo statyta pilis ir bažnyčia nebuvo pirmieji mūriniai pastatai Ikškilėje, nes tyrinėjimų metu rasti iš lauko akmenų krauti pamatai, kurie buvo giliau nei gotlandiečių mūrytos dolomitinės sienos. Todėl, J.Graudonio nuomone, šie akmenų pamatai po bažnyčia ir pilimi yra senesni ir nesusiję su statyta Ikškilės pilimi ir bažnyčia, jie galėjo atsirasti prieš atvykstant į šia vietą šventikui Meinardui. Tačiau, pagal kitą latvių archeologo E.Mugurėvičs versiją, šį lauko akmenų radinį galima aiškinti ir kitaip – tai galėjo būti 1184 m. Ikškilės medinės koplyčios pamatų liekanos.

1997 m. T. Duksa (kairėje) ir R. Girkus Šv. Meinardo saloje.

1973 m. Ikškilės bažnyčios pietinis fasadas.

Iš kultūros paveldo paminklų kartografavimo istorijos

Ikškilė – pirmoji istorinė Livonijos (Latvijos) sostinė

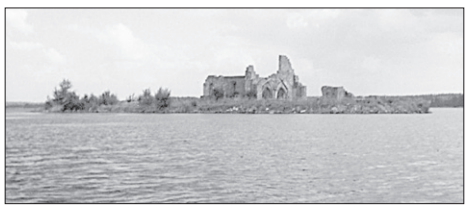
Tomas DUKSA, Vilnius

mu iš antžeminės bazės dviejų taškų, prieš tai suorientavus fotogrametrinę kamerą fotografuojamojo fasado atžvilgiu. Tam, kad Latvijos kultūros paveldo specialistai, restauratoriai turėtų labai tikslią šio paminklo grafinę dokumentaciją atliekant fotogrametrinę nuotrauką, Ikškilės bažnyčios vidaus ir išorės fasadų sienose buvo įrengta geodezinė atrama: pritvirtinti x raidės formos žymekliai apatinėje ir viršutinėje sienų dalyse ir milimetro tikslumu metaline rulete išmatuoti atstumai tarp žymeklių centrų. Kiekvienos fotostereoporos geodezinės atramos matavimų, fotogrametrinės kameros orientavimo parametrai, objekto pavadinimas, vieta, nuotraukos atlikimo data buvo renkami kilnojamuosiuose stenduose ir fiksuojami atliekant fotogrametrinę nuotrauką. Ikškilės kultūros namuose, kuriuose buvo apsistojusi ekspedicija, įrengta fotolaboratorija, skirta fotochemijos būdu apdoroti gautus Ikškilės bažnyčios fasadų fotovaizdus stiklo plokštelėse. Turint Ikškilės bažnyčios kiekvieno fasado fotovaizdus, fotogrametriniais pri.ais galima sudaryti norimo fasado trimatį modelį (stereovaizdą) ir jame atlikti matavimus. Užsakovo prašymu buvo atlikta bažnyčios fasadų antžeminė fotogrametrinė nuotrauka, kompleksiniai geodeziniai matavimai. Visa fotogrametrine kamera užfiksuota Ikškilės bažnyčios liekanų fotogrametrinės nuotraukos lauko medžiaga (fotovaizdai su užfiksuota geometrine informacija) buvo perduota Latvijos kultūros paveldo specialistams. Ikškilės bažnyčios fotovaizdus (stereofotogramas) apdorojus stereofotogrametriniais pri.ais buvo sudaryti stambaus mastelio paminklo brėžiniai, kurie suteikė Latvijos restauratoriams, paminklosaugos darbuotojams papildomos informacijos rengiant šios bažnyčios restauracijos ir konservacijos projektus.

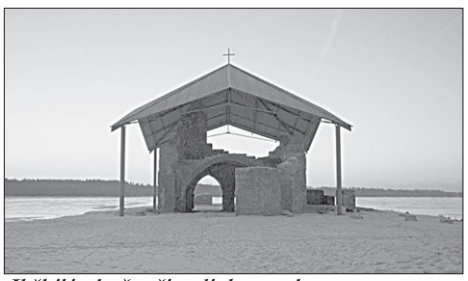
1997 m. rugpjūčio mėnesį Rygoje vyko JAV Gynybos ministerijos Nacionalinės vaizdų ir kartografavimo agentūros organizuojami kartografavimo kursai pagal NATO standartus, kuriuose teko dalyvauti šio straipsnio autoriui. Tuomet būnant Rygoje vėl norėjosi patekti į Ikškilę, kur beveik prieš 25 metus su laboratorijos kolegomis atlikome šio architektūros komplekso kartografavimą fotogrametriniu metodu. Vykau į Ikškilę su kartografavimo kursų dalyviu, geru savo bičiuliu Romu Girkumi, dirbančiu Kaune UAB „Aerogeodezijos institutas“. Tuomet jis man papasakojo, kad trūkstant septintojo dešimtmečio pradžioje geodezijos srities specialistų Latvijoje, jam darbinės karjeros pradžioje teko dirbti Latvijoje ekspedicijos viršininku, vadovauti šios šalies topografinio kartografavimo darbams, būti Pliavinių, Rygos hidroelektrinių statybų liudininku. Girkus – Latvijos žinovas, tarybiniais m. su šeima apkeliavęs daugelį šios šalies vietų. Jis vandens turizmo entuziastas, yra plaukęs baidare Dauguvos ir kitomis upėmis ir nuotraukose užfiksavęs Latvijos gamtos, istorijos ir architektūros paminklus. Mums priartėjus prie Rygos hidroelektrinės vandenų netoli Ikškilės, Romas prisiminė, kai gamybinės praktikos metu jam su kitais Kauno politechnikos instituto Hidrotechnikos fakulteto studentais 1960 m. teko vykdyti geodezinius matavimus Kauno HE. Mums atvykus į Ikškilę, išvydau visai kitokį vaizdą negu tuomet 1973 m.. Dauguvos vandens lygis Rygos HE mariose (35 km nuo upės žiočių) buvo pakeltas tiek, kad Ikškilės bažnyčios ir pilies griuvėsiai pakliuvo į naujai suformuotą dirbtinę salą. Ji buvo pavadinta Šv. Meinardo vardu, pirmojo Ikškilės vyskupo Meinardo garbei. Ši sala yra Ikškilės miesto pietrytinėje dalyje. Į ją mes patekome iš vietinių gyventojų išsinuomota valtimi. Nors mano kolega Romas buvo sužavėtas šiuo kultūros paveldo paminklu, jis man atrodė visai kitoks. Kadangi po Ikškilės bažnyčios fasadų konservavimo, paminklo sienos buvo dalinai užpiltos žemėmis, jis tapo žemesnis, netoks didingas, nesimatė centrinėje dalyje puošnių arkų apatinės dalies, cilindrinės kolonos, kitų architektūrinių detalių bažnyčios žemutinėje dalyje. Apėję salą, nusifotografavome prie šio istorinio mūro pastato.

1973 m. V. Pautienius ruošiasi su fotogrametrine kamera fiksuoti archeologų atkastą Ikškilės bažnyčios pamatinę dalį

1997 m. Ikškilės bažnyčia atsidūrė saloje patvenkus Rygos HE

Ikškilės bažnyčios liekanos buvo apsaugotos gaubtu. Vėliau jo atsisakyta dėl neprigijusios latvių visuomenėje estetinės išvaizdos

Šiandieną plaukdami Dauguva ir artėdami prie Ikškilės, pirmosios Latvijos sostinės, šią salą pamatysime iš toli, dabar ją puošia naujai pastatytas aukštas baltas kryžius. Saloje atrasime atstatytą paminklinį akmenį, kuris dar 1864 m. buvo pastatytas pilies savininkui Konradui fon Mejendorfui. Čia būdami pajusime architektūros paminklo ir gamtos harmoniją, išsiskiriančią Ikškilės apylinkių panoramoje.

***Apie autorių**

Tomas Duksa gimė 1945 m. gruodžio 19 d. Švenčionių r. Švenčionėliuose, darbininkų šeimoje. 1964 m., baigęs Švenčionėlių mokyklą-internatą, įstojo į Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakulteto geografijos specialybę. Tais pačiais metais buvo pašauktas tarnauti kariuomenėje. Grįžęs po trejų metų, tęsė mokslą universitete ir 1972 m. įgijo geografo ir geografijos dėstytojo (kartografo) kvalifikaciją bei fakultatyviai baigė fotogrametrijos specializaciją.

Nuo 1972 m. T.Duksa pradėjo dirbti Gamtos mokslų fakulteto Inžinerinės fotogrametrijos laboratorijoje vyresniuoju inžinieriumi. Šios laboratorijos funkcijos – fotogrametriniu būdu kartografuoti Lietuvos kultūros paminklus ir sukurti fotogrametrinį jų archyvą. Teko dirbti ir už Lietuvos ribų, 1973 m. fotogrametriškai fiksuoti unikalius paminklus – Krėvos pilies (Baltarusija) ir Ikškilės bažnyčios (Latvija) fasadų liekanas. Per darbinės veiklos 1972–1983m. laikotarpį minėtoje laboratorijoje ėjo grupės vadovo pareigas.

1994 m. T.Duksa pakviečiamas dirbti į Valstybinės geodezijos tarnybos Kartografijos skyrių, kuriame eina vyriausiojo specialisto specializuotiems žemėlapiams pareigas. Jam pavedami Lietuvos teritorijos jūrinio ir aeronavigacinio kartografavimo darbai.

1995 m. Valstybinė geodezijos tarnyba reorganizuojama į Valstybinę žemėtvarkos ir geodezijos tarnybą prie žemės ūkio ministerijos. T.Duksa toliau tęsia navigacinio kartografavimo darbus šios Tarnybos Kartografijos skyriuje. 1995 m. rugsėjo 19–21 d. atstovauja Lietuvai ir pateikia nacionalinę ataskaitą jūrinio kartografavimo klausimais Lenkijoje (Gdynėje) organizuotoje tarptautinėje Baltijos šalių 6-oje hidrografų konferencijoje.

Reorganizavus Valstybinę žemėtvarkos ir geodezijos tarnybą, T.Duksa dirba Valstybinės geodezijos ir kartografijos tarnybos prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės Kartografijos skyriuje ir toliau kuruoja navigacinio kartografavimo darbus. Nuo 2001m. jis tęsia darbinę veiklą Nacionalinės žemės tarnybos prie žemės ūkio ministerijos Kartografijos skyriuje ir eina skyriaus vedėjo pavaduotojo pareigas. 2003 m. T. Duksa pereina dirbti į Geodezijos skyrių. Jo dabartinė veikla susijusi su Lietuvos Respublikos valstybės sienos demarkavimo geodezinių ir kartografinių darbų organizavimu.

T.Duksa yra paskelbęs eilę straipsnių respublikinėje spaudoje kartografavimo klausimais. Nuo 1995 m. jis dalyvauja Jungtinių Tautų Baltijos skyriaus ir Jungtinių Tautų Rytų Europos, Šiaurės ir Vidurinės Azijos skyriaus geografinių pavadinimų ekspertų grupių veikloje, yra parengęs straipsnių vietovardžių standartizacijos klausimais. Jis yra Tarptautinės matininkų federacijos (FIG) narys, Lietuvos kartografijos draugijos narys, Lietuvos geografų draugijos narys.

T.Duksa mėgsta keliauti, fotografuoti. Domisi geografija, kartografija, architektūra, istorija.

GERVĖČIŲ KRAŠTO LIETUVIAI – JIE MOKĖSI LIETUVIŲ KALBOS

Valentas ŠIAUDINIS, Vilnius

Tęsinys. Pradžia Nr. 13

Gėliūnuose – nuo 1918m. lapkričio 1d. veikė nelegaliai. 1923–1931m. gruodžio 3d. oficialiai.

Giriose – 1921–1931m. liepos 15 d.

Gudininkuose – tik 1930–1931 m.m.

Knystuškėse – 1922m. sausio 2d. įkurta lietuviška mokykla. Spalio 15d. tapo lietuviška – lenkiška, vėliau – lenkiška. 1926 m. vasarą perkelta į Girias.

Miciūnuose – nuo 1921 m. veikė lietuviška mokykla. 1931 m. gruodžio 31 d. uždaryta.

Mockose – pirmoji lietuviška mokykla, įkurta 1914m., dirbo nereguliariai. 1921 09 14 klebono kunigo Ambraziejaus Jakavonio įsteigta veikė iki 1927m. spalio 9d.

Iki 1922 m. lietuviškos mokyklos kaime buvo steigiamos atskirų žmonių, dažniausiai kunigų iniciatyva. Gervėčių krašte daugumą lietuviškų mokyklų įsteigė ir rėmė Gervėčių klebonas Ambraziejus Jakavonis. Pvz., Gervėčiuose, Giriose, Mockose... Mokytojas Vaclovas Mileišis įkūrė mokyklas Gaigaliuose, Galčiūnuose ir Miciūnuose.

Nuo 1922 m. rugsėjo 26d. visas Vilniaus krašto lietuviškas mokyklas perėmusi Vilniaus švietimo draugija „Rytas“, vasarą mokytojams organizuodavo tobulinimosi kursus.

1922–1923 m. „Ryto” draugija pati atidarydavo mokyklą, paskirdavo mokytoją.Jis, vykdamas į paskyrimo vietą, nusiveždavo„Švyturio“ bendrovės knygyne gautus vadovėlius mokiniams – po 15 egzempliorių: Augustino Jakučionio „Kelias į šviesą“,

Petro Pauliukaičio „žiburėlis“,

Prano Mašioto „Aritmetikos uždavinynas“ I ir IId., arba

Petro Bendoriaus „Aritmetikos uždavinynas“ I ir IId.

Be to, turėjo vadovėlius: vyskupo Kazimiero Paltaroko „Tikybos pirmamokslis“ir „Šventoji Senojo ir Naujojo Įstatymo istorija“, Šatrijos Raganos„Istorijos pamokos“, A.Aleknos „Lietuvos istorija“,Stasio Matjošaičio–Esmaičio „Veidrodėlis“ (piešimo) ir t.t.[103] „Rytas“, paskyręs mokytoją, pranešdavo apskrities mokyklų inspektoriui. Vėliau buvo reikalaujama, kad draugija, prieš atidarydama mokyklą, gautų apskrities mokyklų inspektoriaus koncesiją mokyklai. Parinkti mokytoją, kuris turėtų Lenkijos pilietybę ir lenkų valdžios pasitikėjimą (t.y. turėtų apskrities viršininko (starostos) išduotą lojalumo pažymėjimą) ir pateikti apskrities mokyklų inspektoriui jį patvirtinti. Tvirtinimas neretai užsitęsdavo iki vidurţiemio. žinoma, mokytojas, laukdamas patvirtinimo, dirbo. Jei policija rasdavo mokytoją, dirbantį be koncesijos, nubausdavo.

1922–1923 m.m. Varnionių valsčiaus lietuviškų „Ryto“ mokyklų mokytojai gavo kvietimą į Varnionių teismą, kuris juos nubaudė piniginėmis baudomis arba areštu už tai, kad tiek mokykla, tiek mokytojai dirbo be koncesijos, nors valsčiaus sutikimą turėjo. Mokyklas uždarė. Vilniaus apeliacinis teismas (įvykęs 1924 m. pradžioje) mokytojus išteisino, bet Gervėčių ir Varnionių mokyklos liko uždarytos.[104]

Nuo 1927 m. koncesijos mokykloms būdavo išduodamos neterminuotai. Bet nuo 1925–1926 m.m. pradžios ėmė griežčiau reikalauti mokslo cenzo. Cenzuotų mokytojų Gervėčių krašte iki 1928 m. rudens visai nebuvo. 1928 m. rudenį į Gėliūnų pradinę mokyklą paskirtas Kazimieras Lėlka, baigęs Vilniaus lietuvių mokytojų seminariją. Jis – pirmasis šiame krašte mokytojas, turintis reikiamą išsilavinimą. Kiti mokytojai būdavo baigę rusų liaudies mokyklas arba vakarinius kursus prie Vilniaus lietuvių dviklasės lietuviškos mokyklos, arba nepilnai baigę Vilniaus pedagoginius kursus. Geriausiu atveju – baigę gimnazijos keturias ar šešias klases arba mokytojų seminarijos kelis kursus. Visi, be išimties, vasaromis kėlė savo kvalifikaciją mokytojų kursuose.

Tęsinys kitame numeryje

Vilniaus krašto pramonė iki 1939 m.

Dr. Juozas ČAPLIKAS, Vilnius

Taip pavadintas 62 puslapių mašinraštis saugomas Lietuvos ypatingojo archyvo 17637 fonde. Nežinomas autorius plačiai ir argumentuotai, pasiremdamas istorikų medžiaga, statistikos metraščiais, biuleteniais bei informaciniais žinynais, analizuoja prielaidas apie Vilniaus kraštą, Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės laikus, Carinės Rusijos ir Lenkijos laikotarpius, aptardamas finansų kredito sąlygas, mokesčių ir socialinius sunkumus, energetinės bazės ir darbo jėgos klausimus, apžvelgia atskirų pramonės šakų būklę, statybos ir statybinių medžiagų pramonę.

Pasakyčiau, jog gana turtinga šaltinių bazė. Norėtųsi iš kitų tyrinėtojų paminėti istoriką Mykolą Balinskų, 1818 m. baigusį Vilniaus universitetą. Jis su Joachimu Leleveliu 1815 m. įkūrė ir 1816-1822 m. redagavo žurnalą „Tygodnik Vilenski“. 1831 m. dalyvavo sukilime. 1832-1847 m. gyveno Varšuvoje, po to Jašiūnuose. Čia ir palaidotas. Veikaluose Vilniaus miesto istorija, apie Barborą Radvilaitę, Senovės Lenkiją (su Timuteušu Lipinskiu) antrasis pataisytas ir papildytas leidinys buvo skirtas Lietuvos istorijai.

žemiau pateikiamos kai kurios mintys iš minėto rankraščio.

***

Vilniaus miestas nuo pat savo istorijos pradžios buvo savarankiškas, politinis, kultūrinis, o taip pat ir ūkinis centras, kuriame koncentravosi prekyba, amatai, o vėliau ir pramonė. Su Vilniumi buvo siejami didesnių ar mažesnių rajonų ūkiniai interesai, o iš Vilniaus net į tolimesnes apylinkes sklido kultūrinė energija, skatinusi ekonominę to krašto pažangą. Todėl nagrinėjant Vilniaus krašto pramonės klausimus iš pradžių reikia kreipti dėmesį i Vilniaus miesto pramonės išsivystymą. Tuo labiau, kad Vilniaus miesto pramonė ir pramonės įmonių skaičius ir apyvartos dydžiai toli pralenkdavo ir Vilniaus gubernijos, ir Vilniaus vaivadijos pramonę.

Kalbant apie Vilniaus krašto ūkį ir pramonę, reikia trumpai priminti ir gamtines Vilniaus krašto sąlygas bei savybes. Išskyrus durpes, kitų pramonei svarbių iškasenų Vilniaus krašte nėra. žemė mažai derlinga, vietomis tiesiog netinkama žemdirbystei. Klimatas taip pat nėra palankus. Tačiau Vilniaus krašte geros sąlygos augti miškui, todėl yra palyginti didelis miškingumas (31%) su vertingomis medžių rūšimis. Vilniaus krašte gausu vandens. Patogi Vilniaus miesto geografinė padėtis – prekybininkų kelių sankryžoje – tarp Rytų ir Vakarų.

Vilniaus krašto pramonės nagrinėjimą pradedame nuo Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės laikų. Ir tai dėl to, kad tais laikais Vilnius išaugo ir iškilo kaip politinis, kultūrinis ekonomikos centras, o toji aplinkybė lėmė ir tolimesnį Vilniaus kaip kultūros, ūkio taigi ir pramonės centro likimą gana dideliame Vilniaus krašto rajone. Be to, Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės laikais susiformavusi Vilniaus krašto ūkinė struktūra buvo lyg ir pradinė stadija, gana charakteringa ne tik 17, 18, bet ir 19 amžiais, iš jos vėliau, įsigalint kapitalizmui, pradėjo vystytis Vilniaus krašto pramonė.

Dar 1387 m. karalius Jogaila suteikė Vilniaus miestui savivaldybės teisę arba vadinamąją „magdeburgiją“, visiškai panašią į tą, kurią turėjo Krokuvos miestas. Taigi jau 14 amžiuje Vilniaus miestas patenka į Europos miestų eilę kaip Vakarų kultūros židinys, toliausiai prasikišęs į Rytus.

Didelę reikšmę Vilniaus miestui taip pat turėjo karaliaus Zigmanto I ordinacija (1536 m.), kuria buvo įvesta taisyklinga Vilniaus miesto ūkio apskaita ir įvestos ūkio apskaitos knygos.

Kai 1655 m. caro Aleksėjaus Michailovičiaus kariuomenė įsiveržė ir beveik visiškai sunaikino Vilniaus miestą, ji kartu sunaikino ir Vilniaus miesto ūkinės apskaitos knygas. Todėl mūsų laikams tik tos Vilniaus miesto apskaitos knygos, kurios buvo vedamos po to, kai 1659 m. caro kariuomenė buvo išvaryta ir apskaitos knygos pradėtos iš naujo. Jos buvo vedamos iki 18 amžiaus.

Iš Vilniaus miesto ūkio apskaitos knygų matome, kad Vilniaus miestas po 1655 m. sunaikinimo palyginti greitai buvo atstatytas ir ūkiškai atsigavo, o jau 1688 m. pasiekė reliatyvų suklestėjimą, nes tais metais miesto biudžetas pasiekė 12280 zlotų sumą. Tiesa, iš tos sumos 2105 zlotai buvo paskirti karaliaus Jono III įžengimo į Vilnių iškilmėms organizuoti. Normalūs to laikotarpio biudžetai svyravo net 8–10 tūkstančių zlotų ribose.

Didžiausios miesto pajamos buvo iš vadinamojo „svorio“ mokesčio, kuris buvo savo rūšies įvežamasis muitas (1688 m. iš jo gauta 5002 zl. arba 40% viso biudžeto pajamų.). Ir „bačkų“ mokestis-muitas už prekes statinėse. 1688 m. iš jo gauta 1056 zl.

1688 m. Vilniaus miesto ūkinę veiklą galima pailiustruoti tokiais rodikliais: mieste buvo 21 prekybininkas, prekiavęs druska, silkėmis ir sviestu; 26 kepurininkai, 65 batsiuviai, 35 prekybininkai, vaikščiojantys po namus, 31 vežikas, 42 žuvies pardavėjai, 89 prekybininkai prie Rotušės, 5 skarelių ir „karūnkų“ pardavėjai, 4 geležies pirkliai, 29 pyrago pardavėjai, 21 duonos pardavėjas, 42 mažesni duonos pardavėjai, 27 žydų duonos pardavėjai, 26 „barankų“ pardavėjai, 29 žirnių, aguonų ir kanapių pardavėjai, 24 žydų aguonų ir kanapių pardavėjai, 19 puodžių, 12 audėjų, 4 odininkai, 4 sūrininkai, 79 degtindariai.

1688 m. Vilniuje buvo apmokestinta 617 namų, iš kurių 203 buvo mūriniai. Bet kadangi mokesčių daug kas nemokėjo (vienuoliai, bažnyčios, rotušė), tad namų, žinoma, buvo gerokai daugiau. Tuo laiku Vilniuje jau buvo popieriaus dirbtuvė („papiernia“) ir pora spaustuvių.

Gana charakteringas to meto Vilniaus miestui buvo vadinamasis „grindinio“ mokestis. Kaimiečiai, atvažiuojantys į miestą, turėjo atvežti nustatyto dydžio ir nustatytą kiekį akmenų miestui grįsti, o kas neatvežtavo, tas mokėdavo baudą. Iš tokių baudų 1688 m. buvo surinkta 677 zlotai pajamų.

Iš Vilniaus miesto ūkinės apskaitos knygų galima taip pat susekti ir to meto kainas bei užmokestį. Pavyzdžiui, už statybinį rąstą mokėta 6 grašiai, už 6 lentas dviejų sieksnių ilgio – 20 grašių, už kastuvą – 1 grašis, už vieną gorčių alaus ir degtinės – 5 grašiai, už pipirų svarą – 2 zlotai, už cukraus svarą – 1 zlotas. Dviems valstiečiams, valiusiems kiemą 3 dienas, buvo užmokėta 19,2 grašio, už pjūklo išgalandymą – 8 grašiai, dailidei už darbo dieną 20 grašių.

Vilniaus mieste jau gerokai buvo išvystyta prekyba ir amatai – pramonės pradininkai, o Vilniaus krašto kaimas gyveno primityvioje beveik natūralioje ūkio stadijoje. Medinio arklo ir medinių akėčių žemės ūkis buvo mažai našus ir vargu ar duodavo daugiau žaliavos miesto amatininkams. Kas kaime buvo pagaminama, tas buvo ir suvartojama. Tik feodalai baudžiauninkų apdirbamuose dvaruose pagamindavo daugiau, negu suvartodavo. Jie daugiausiai ir tiekė žemės ūkio produkciją ir žaliavas miestui. Tokie ūkio santykiai Vilniaus krašte tęsėsi iki kapitalizmo atsiradimo.

Prieš Lenkijos Lietuvos padalinimą 1797 m. tiek Lenkijos, tiek ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ūkis dėl daugybės karų buvo nusmukdytas. Po padalinimo krašto ūkis irgi ilgą laiką negalėjo pakilti, nes trukdė ir carinės Rusijos reakciniai ūkio įstatymai ir bendras to krašto politinis ir kultūrinis slopinimas. Be to, čia prasidėjo du sukilimai (1830 ir 1863 m.), po to buvo politinių ir ekonominių represijų. Vilniaus miesto savivaldybės teisė buvo panaikinta. Caro valdžia neleido organizuotis nacionalinėms jėgoms, neleido net savivaldybių tokių, kokios buvo Rusijoje.

Po Lenkijos-Lietuvos pasidalinimo Vilnius pasidarė tolimas Rusijos pakraščio miestas. Todėl ir jokio ypatingo ūkinio rūpesčio iš valdžios pusės nesulaukė. Geležinkelių tinklas nebuvo vystomas. Kraštas buvo pasmerktas ilgą laiką likti primityviu agrariniu kraštu su pusiau natūralia ūkio organizacija. Kraštas buvo ūkiškai atsilikęs nuo savo kaimyninių provincijų tiek į šiaurę, tiek į pietus, o ypač į vakarus.

Tačiau kapitalizmo vystymasis vakaruose ir Rusijoje, kad ir silpnesnis negu kitur, pradėjo prasiveržti į Vilniaus kraštą. Į 19 amžiaus pabaigą smarkiau negu iki tol pradėjo kurtis pramonė, žemės ūkyje pradėjo atsirasti pavyzdingai ūkininkaujančių ūkininkų, ypač stambesniuose ūkiuose ir dvaruose. Augo dirbtinių trąšų naudojimas. Jau 1885 m. Vilniuje buvo suorganizuota pirmoji žemės ūkio ir amatų paroda, o vėliau tokios parodos buvo rengiamos kasmet.

Labai menkas buvo geležinkelių tinklas. 1914 m. vienas kilometras geležinkelio teko 43,48 kv. km. teritorijos ir 3344 gyventojams. Iš viso krašte buvo apie 350 kilometrų geležinkelių. Be to, Rusija krašte statė geležinkelius mažai atsižvelgdama į šio rajono ūkinius poreikius. Rusija daugiau rūpinosi strateginių geležinkelių tiesimu, todėl Vilniaus krašte nebuvo sudaryta geležinkelių mazgų sistema, reikalinga šiam kraštui. Geležinkeliai, kurie nutiesti per tą rajoną, buvo tik didesnių magistralių atkarpos. O Rusijos geležinkelių tarifų politika tiesiog priešinga Vilniaus krašto ekonominiam vystimuisi, ypač žemės ūkiui. Tarifai buvo taip nustatyti, kad, pavyzdžiui, iš Rusijos gilumos apsimokėjo atvežti grūdus, ypač miltus į Vilniaus kraštą. Rusijos grūdai ir miltai tokiu būdu konkuravo su Vilniaus krašto grūdais ir miltais. Dėl to Vilniaus krašte negalėjo vystytis malūnų pramonė kaip natūralus žemės ūkio produkcijos pagrindas.

Tačiau tai, kad Vilniuje kryžiavosi kelios magistralės, jungiančios Rusijos centrus bei miestus su Varšuva, Karaliaučiumi ir kadangi iš Vilniaus lengvai buvo pasiekiami Rygos, Liepojos, Klaipėdos ir Karaliaučiaus uostai, Vilnius naudojosi iš tranzitinio susisiekimo ir galėjo prekiauti su tolimaisiais Rusijos, Prūsijos, Lenkijos ir Lietuvos rajonais. Be to, buvo laisvas susisiekimas, ypač miško plukdymas Nemuno ir Neries upėmis. Todėl Vilniaus prekybinė apyvarta kasmet gyvai augo.

Pagal 1909 m. statistikos duomenis Vilniaus mieste jau buvo 316 įmonių su 6458 darbininkais, Naujojoje Vilnioje 71 įmonė su 169 darbininkais, Švenčionyse 17 įmonių su 137 darbininkais, Trakuose 2 įmonės su 3 darbininkais. Vilniaus apskrityje buvo 127 įmonės su 963 darbininkais. Tie skaičiai nedaug tepasikeitė iki 1916 m. Pagal pramonės rūšis Vilniaus gubernijoje dirbo darbininkų: vilnos perdirbimo 155 darbininkai, pluošto – 1126, popieriaus – 1331, metalo – 2073, gyvulių produktų – 2505, maisto pramonėje – 4486, chemijos – 354 darbininkai.

Vilniaus krašto pramonės kūrimuisi ir vystimuisi tuo laiku buvo būdingi visi kapitalizmo pradžios bruožai: žemas darbininkų užmokestis, grobuoniškas gamtos turtų naudojimas. 1913 m. Vilniuje dirbo 25 pirštinių gaminimo dirbtuvės, kurios per metus pagamindavo apie 1,5 mln. porų pirštinių ir keturios mechaninės batų dirbtuvės su 30 000 porų batų metine produkcija, kurios daugiau nei 80% buvo eksportuojama į Rusiją ir kitus kraštus.

Po pirmo pasaulinio karo, kai Lenkija prisijungė Vilniaus kraštą ir kai susidarė visai kitos valstybių sienos ir kiti politiniai santykiai, Vilniaus krašto natūraliniai ir organiniai ūkio ryšiai buvo nutraukti, natūraliai susisieję ūkiniai rajonai buvo suskaldyti, natūraliai susidarę ūkio centrai ir gravitacijos punktai buvo „perstumdyti“ ir vienas nuo kito atskirti.

„Negyvoji“ siena su Lietuva atskyrė Vilniaus kraštui artimiausius uostus – Kalipėdą, Liepoją, Rygą ir Karaliaučių. Uždaryti miško plukdymo keliai – Nemunas-Neris. Dėl politinių santykių priešingumo susidarė ir kita „negyvoji“ siena, būtent su Tarybų Sąjunga ir tokiu būdu iš Vilniaus krašto buvo atimta plati rinka ir tranzitinės operacijos. Taip Vilniaus kraštas pateko į „negyvųjų sienų“ gniaužtus.

Didelis „ekonominis šokas“ Vilniaus kraštui buvo 1914–1918 m. karas. Ūkiniai karo nuostoliai susidarė iš šių svarbiausių pozicijų: karo veiksmų sunaikinimai, kariuomenės rekvizicijos ir išgrobstymai, prekių atsargų mažinimas ir įrengimų išvežimas, gyventojų santaupų žlugimas, gamtos turtų (ypač miško) naikinimas, kontaktų nutraukimas su pasauliu ir karo metų pinigų pasikeitimo bei infliacijos padariniai.

Ypač santaupų ir kapitalo išvežimas buvo didelis smūgis krašto ekonomikai. Gyventojų santaupų išvežta daugiau nei 30 mln. rublių, taip pat išvežti popieriaus ir odos perdirbimo fabrikų įrenginiai. Iš Vilniaus krašto buvo evakuota apie 32% gyventojų, sunaikinta apie 50 000 trobesių, apie 48% arklių, 67% karvių, 70% kiaulių.

Prijungus Vilniaus kraštą prie Lenkijos, to krašto ūkinė padėtis žymiai pablogėjo, lyginant su prieškariniais – Carinės Rusijos – laikais. Vilniaus kraštas liko tolimas Lenkijos pakraštys. Savo nauja geografine padėtimi Vilnius nustojo buvęs tranzito punktu ir geležinkelių mazgu tarp Vakarų ir Rytų. 1913 m. į Vilniaus geležinkelio stotį per parą ateidavo 31 traukinys, o 1935 m. tik 13. Vilniuje 1913 m. buvo 60 viešbučių, o 1935 m. jų liko tik 22. Nuo 1924 m. iki 1935 m. Vilniuje buvo uždaryti 22 viešbučiai, o likusieji buvo išnaudojami tik 40%.

Vilniaus mieste 1931 m. pramonės ir amatų srity iš viso dirbo 17 929 darbininkai. Kadangi pramonė labai priklausė nuo konjunktūrinių svyravimų, pramonės įmonės tai įsteigiamos, tai bankrutuodavo, tai vėl būdavo atidaromos, tai dirbdavo ne visu pajėgumu, tad beveik nuolat būdavo bedarbių. 1930 m. Vilniuje užregistruoti 12 227 bedarbiai, o jau 1931 m. – 60.044, 1936 m. – 34.919, 1937 m. – 37.051 bedarbis. Bedarbiams buvo mokamos pašalpos, kurioms išleista nuo 500 tūkstančių iki 1,5 mln. zlotų per metus.

Taip atrodė Vilniaus krašto pramonės įmonės 1937 m. pagal išpirktus patentus: pramonės įmonės – 566, matelo pramonės – 26, tiksliosios mechaninės dirbtuvės – 24 patentai, elektros ir radijo technikos – 26, popieriaus pramonės – 28, poligrafijos pramonės net 66 patentai, spaustuvių – 52, chemijos pramonės išpirkti net 106 patentai, nuo 1 iki 30 patentų minėtais metais išpirko alaus daryklos, acto, makaronų, tabako, žuvies, mėsos, konservų, saldainių ir saldumynų, aliejaus, mielių, spirito gamyklos.

Vilniaus krašte kūrėsi miško pramonė ir ypač geležinkelių ir vandens kelių sąnkryžose. 1900 m. Vilniuje buvo 3 lentpjūvės, 1906 m. – 8, o 1914 m. jau net 17 lentpjūvių. Visa jų metinė apyvarta siekė 150–170 tūkstančių kubinių metrų. Apie 15% pagaminto lentpjūvės apdirbto miško buvo eksportuojama.

Tęsinys kitame numeryje

Giminės šaknys ir šakos

Regina NORKEVIČIENĖ, Vilnius

Istorija eina per žmogų, per šeimą. Kuo artimesnė, tuo brangesnė. Vienų šeimų, giminių istorija svarbi siauresniam ratui, kitų – žymiai platesniam.

Skaitau keturių autorių – Bronės Beržiūnienės, Aldonos Gaigalaitės, Vytauto Merkio, Zofijos Aleksandravičiūtės-Navickienės knygą „Jų testamentai vykdomi“ (V., 2006, VPU leidykla). Knygoje pasakojama apie plačią, garbingų žemaičių Aleksandravičių giminę, kurios archyviniai dokumentai siekia XVIII amžių. Įvade rašoma, jog pirmasis į Lietuvos istoriją įėjęs Aleksandravičius buvo mokytojas Simonas (1745–1770), mokęsis Kražių kolegijoje, vienas iš Šiaulių ekonomijos sukilimo (1769 m.) vadovų, nuteistas mirties bausme.

Per Lietuvą ėjo sukilimai, karai. Ir vėliau giminėje buvo žymių žmonių, tačiau knygos autoriai susikoncentruoja prie penkių Aleksandravičių – inteligentų, gyvenusių XIX a. viduryje –XX a. pirmojoje pusėje. Pasirinkimas ribojamas „mokytų Aleksandravičių gyvenimu ir veikla lietuvių tautos ir savo šeimos labui“ (p. 5). „Mokytų – kurie, Šatrijos Raganos žodžiais, ryžosi „kilti ir kelti“. Jie buvo savo srities šviesuliai – švietė giminei, parapijai, miesteliui, apylinkei, mokyklai. Tai kunigas, veterinarijos gydytojas, agronomas ir du žymūs vaistininkai. Būtent apie juos parašytos keturių autorių bibliografinės apybraižos.

Pirmoji – akademiko V.Merkio „Kazimieras Aleksandravičius – vyskupo M.Valančiaus laikų kunigas (1823–1884)“. Istorikas, tekstologas V.Merkys skaitančiai visuomenei gerai žinomas literatūros istorijai reikšmingomis studijomis apie nelegaliąją lietuvių spaudą, knygnešių laikus, monografijomis apie S.Daukantą, M.Valančių. Kunigas Kazimieras Aleksandravičius – iš to paties laiko, didžiųjų žemaičių amžininkas, tų pačių vertybių puoselėtojas, be galo gerbęs savo kunigų seminarijos Rektorių, savo Vyskupą. Pats caro valdžios persekiotas, kalintas, blaškytas iš parapijos į parapiją, priglaudęs paleistą iš kalėjimo S.Daukanto karšintoją kunigą Ignotą Vaišvilą. Kaip rašo V.Merkys, „abu neabejingi lietuvybei ir naujausiai visuomeninei raiškai, pirmajam lietuvių tautiniam „Aušros“ laikraščiui“ (p. 19). Būtent „Aušroje“, nors pavėluotai, išspausdintas ir nekrologinio pobūdžio pranešimas apie klebono mirtį, gražiai apibūdinantis velionį, jo visuomeninę veiklą (Merkys, p. 21).

Kunigas Kazimieras – valstiečių sūnus, mokslo siekęs remiamas dėdės, Linkuvos klebono. Jau sunkiai sirgdamas, rūpestingai rengė testamentą, visą užgyventą turtą paskirdamas paveldėtojui – brolio sūnui Vincentui. „Jam dovanojo 5 tūkstančius sidabro rublių Viekšnių vaistinei pirkti, tačiau su viena sąlyga. Vincentas ir kiti būsimieji paveldėtojai turėjo kasmet skirti po 6% nuo dovanotojo turto vienam gabiam neturtingam giminaičiui mokyti. Po 10 metų jį turėjo pakeisti kitas jaunuolis ir t. t.“ (p. 22). Ruošdamasis mirčiai, kunigas galvoja plačiau apie Lietuvos šviesuomenės ugdymą: jei nebūtų tinkamo kandidato giminėje, įpareigojama jo paieškoti parapijoje.

Akademiko rašytas tekstas – savotiškas to laikotarpio mūsų kultūros istorijos tyrinėjimų tęsinys, paremtas mokslinėmis studijomis, archyviniais dokumentais, faktais, datomis, paties kunigo K.Aleksandravičiaus tekstais.

Dvi apybraižos apie vaistininkus Aleksandravičius – Vincentą ir Juozą – rašytos Z.Aleksandravičiūtės-Navickienės – anūkės, dukters. Jau iš vaikystės gavusi gerą humanitarinį išsilavinimą, traukusi aplinkinius pasakotojos talentu, humoru, brandžiame amžiuje atsiskleidė beletristės gebėjimais. Šių dviejų apybraižų stilius visiškai kitoks. Kitokie ir šaltiniai – artimųjų, pažįstamų pasakojimai, autorės tėvo (J.Aleksandravičiaus) memuarų rankraštis, keletas likusių dokumentų. Pasakojimuose, memuaruose išlieka ryškesni gyvenimo epizodai, spalvingesni įvykiai, atmintin įsirėžęs žmonių gerumas, skatinantis bent po mirties atsilyginti geru žodžiu. Tad tekstas – natūralu – daug subjektyvesnis, atskleidžiantis pasakotojos santykį, požiūrį, šiek tiek nostalgišką, romantizuotą – apie praeitin nuėjusius brangius žmones, savąją vaikystę, ankstesniąją jaunystę.

Būrelis plačios giminės, kai viena iš knygos autorių buvo maža. Iš kairės: Jadvyga Kontrimaitė, Zosytė Aleksandravičiūtė, Zofija Aleksandravičienė, Juozas Aleksandravičius, o už jų stovi Vytautas Aleksandravičius, Bagdonas Kontrimas, Konradas Aleksandravičius.

Pagrindinė linija ir čia ta pati – ką gero davė apybraižų herojai savo tautai, apylinkei, šeimai. O gero būta daug, todėl pasakojimas šviesus, nuskaidrinantis, keliantis, skleidžiantis taurias vertybes.

Apybraiža apie Vincentą Aleksandravičių pradedama faktais (gimė 1853 m. Pašvitinio parapijoje, tėvų vedybos, atsiminimai ir nuotrupos apie tėvų šeimą). Tolimesnis pasakojimas persipina su pirmąja apybraiža – dėdės kunigo Kazimiero pagalba šeimai, giminei, Vincuko gyvenimas gerojo dėdės klebonijoje, kunigo Igno Vaišvilos pamokos, gimnazija, studijos, kultūrinė veikla. Išsamiausiai papasakotas Viekšnių laikotarpis: šeima, papročiai, vaikų auklėjimas. Tekstas iliustruojamas šeimos archyvo nuotraukomis – jose praėjusios epochos mados, charakteriai.

Auga vaikai. Tarp jų vis daugiau vietos kitos apybraižos herojui – Juozui Aleksandravičiui. Tad ši apybraiža natūraliai persipina su antrąja – „Vaistininkas iš pašaukimo Juozas Aleksandravičius (1896–1977)“. Būtų labai natūralu arba abi apybraižas sujungti, arba jas pateikti vieną po kitos, neįterpiant dviejų kitų ir griežtai nesilaikant chronologijos.

Dukters pasakojimas apie tėvą, jo profesinį kelią, savąją šeimą, gimines, draugus, visą Viekšnių pasaulį, natūralu, ir išsamiausias, ir spalvingiausias. Juozas Aleksandravičius paveldi vaistinę, tampa šeimos galva. Sąžiningai vykdo tėvo testamentą, kurio įpareigojimai toli pralenkia paliekamo turto vertę. Ir šiame testamente rūpestis ne tiktai artimųjų mokslais, bet ir stipendija vienam iš neturtingųjų giminaičių, kol paveldėtojas valdys Viekšnių vaistinę.

Eina gyvenimas, kuriama šeima – vėl auga įsipareigojimų našta. Giminaičiai, vaikai eina savais keliais, o vaistininkas dirba savo darbą, rūpindamasis visais ir visada – per karus, pokario suirutes. Juozas Aleksandravičius, farmacininku išdirbęs 60 metų, tapo vaistininku – legenda, neatskiriama nuo Viekšnių, nuo žemaitijos.

Kitoks A.Gaigalaitės pasakojimo stilius – santūrus, dalykiškas. Dukters Zofijos – humanitarės – požiūris emocingas, subjektyvus (viskas juk taip artima, sava), o mokslininkės, tolimesnės giminaitės tekstas objektyvesnis, racionalesnis. A.Gaigalaitė pateikia taip pat dvi biografines apybraižas – „Veterinarijos gydytojas Domininkas Aleksandravičius“ ir „Selekcininkas, mokytojas ir ūkininkas Domas Aleksandravičius“. Skaitydami šias apybraižas, jau pasigestume genealoginio medžio ar kokios schemos, išryškinančios ir apybraižų herojų, ir jų autorių giminystės ryšius.

Pirmoji apybraiža – apie jauniausią Anupro Aleksandravičiaus sūnų Domininką, kelią į mokslą pradėjusį pas tą patį dėdę, žagarės kleboną, antroji – apie jo sūnėną, ūkininko K.Aleksandravičiaus sūnų, taip pat Domininką, globotą jau kito dėdės – vaistininko Vincento.

Veterinarijos gydytojo kelias – kaip daugelio lietuvių šviesuolių – eina per Mintaujos gimnaziją, Dorpato universitetą, tarnybą Vidurinėje Azijoje. Įdomus giminaičių susirūpinimas, kad solidus jaunikis nevestų svetimtautės, svetimo tikėjimo moters, kad nežūtų Lietuva. Po karo, revoliucijos – Lietuvos ūkiui reikšminga profesinė veikla Šakiuose.

Antrasis Domininkas (Domas) Aleksandravičius – vėlesnės kartos, jau Lietuvos universiteto, Dotnuvos žemės ūkio akademijos auklėtinis, veiklą paskyręs agronomijai, žemės ūkio specialistų rengimui, visą profesinį gyvenimą dirbęs „tik vieną darbą, tik vienoje vietoje“ (p. 69) – Kvietiškio žemės ūkio mokykloje (vėliau technikume) direktoriumi, mokytoju, vadovavęs ūkiui, gilinęsis į selekcijos problemas. Nors keitėsi valdžios, keitėsi santvarkos, nesikeitė D.Aleksandravičiaus veiklos sritis. Asmeniniam gyvenimui – vos viena pastraipa. Natūralu, kai visas gyvenimas paaukotas profesijai.

Paskutinį skyrių – „Palikuonys“ – parašė agronomė Bronė Beržiūnienė. Nemažai padirbėta, surinkta daug informacijos apie Lietuvoje ir už jos ribų pasklidusius garsios giminės ainius. Abiejų tarybinių okupacijų tremtys, traukimasis iš Lietuvos baigiantis karui žymiai praretino Aleksandravičių giminės šviesuolių gretas. Apžvelgdama jauniausias kartas, autorė pasirinko įdomų rakursą – naująją inteligentiją sugrupavo pagal profesijas: daug čia mokytojų, yra ekonomistų, medikų, teisininkų, mokslo, meno žmonių. Daug naujų pavardžių, vietovių. Kas kaip su kuo susijęs – atsekti sunku. Čia dar labiau pasigestume genealoginio medžio, kad būtų aiškiau ne tik pašaliniam skaitytojui, bet ir patiems gentainiams.

Pabaigoje pateikta dokumentų. Moksliniu požiūrius jie, be abejo, svarbūs, tačiau reikėtų glaudesnio ryšio su tekstu.

Skaitant knygą lituanistės akimis, bene daugiausia priekaištų tektų redaktorei – reikėjo, labai reikėjo kruopščiau taisyti elementarias gramatikos, rašybos, skyrybos klaidas, pakoreguoti stilių, vengti pasikartojimų.

Ir knygos antraštėje – „Jų testamentai vykdomi“, ir medžiagos grupavime ryškėja esminė nuostata – tvirti Aleksandravičių giminės moraliniai įsipareigojimai savo tautai, šeimai, visuomenei, profesijai. Iš kartos į kartą tai buvo saugoma, už tai žmonės gerbiami, dėl to apie juos rašoma. Belieka nuoširdžiai palinkėti, kad protėvių moralinės nuostatos būtų tęsiamos, kad didesni pinigai nevestų vaikų iš tėvynės, kad moralinė erozija nepaliestų šeimų, kad juoda profesinė dėmė būtų šioje giminėje tik reta išimtis. Juk būtent to – sąmoningai ar intuityviai – siekė knygos autoriai.

Dešimtmečiai, skirti Rytų Lietuvai

Atkelta iš 1 p.

Prisiminkite pirmuosius lietuviškųjų mokyklų steigimo Šalčininkų r. žingsnius, kas ir kada ką darė?

Tai atskiras labai platus klausimas. Darėme visi ką galėjome. Kadangi tuometinis Kauno radijo matavimų technikos mokslo tyrimo instituto direktorius prof. Simas Ramutis Petrikis suprato reikalo svarbą ir esmę, tai laisvai gaudavau automobilį, kuriuo lankydavome kaimo žmones. Jų vaikai lankė mokyklas ir rinkome mokinius į lietuvių mokyklas. Pralaimėjus autonomininkams ir įvedus tiesioginį valdymą, tai vyko natūraliai. Šalčininkų rajono gyventojai viską suprato ir viskas buvo gerai. Trukdymai prasidėjo vėliau, kai į valdžią, remiami mūsų idiotų politikų, sugrįžo tie patys autonomininkai, ne tik nenubausti, bet dar ir pamaloninti. Visą pagrindinį darbą vykdė Šalčininkų Sąjūdžio taryba, o jos pirmininkas Juozapas Teodoras Šapoka, būdamas jurista ir turėdamas tvirtą autoritetą tarp gyventojų („aukščiau įstatymo tik Dievas“), visą teisinę reikalo pusę tvarkė nepriekaištingai. Vilniaus apskrities valdžiai viską belikdavo įteisinti ir skirti reikalingus finansus.

Kokios buvo didžiausios kliūtys steigiant lietuviškas mokyklas ir kaip jas reikėdavo įveikti – rašant įvairius raštus, teikiant materialinę paramą, ar dar kitaip? Įvardinkite tuos mokytojus ir tuos bendraminčius, kuriuos sutikote Šalčininkų rajone beveik prieš du dešimtmečius ir kurie padėjo Jums…

Rašėme raštus visiems (prezidentui, premjerui, švietimo ministrui, apskrities viršininkui, rajono tarybai, Kauno miesto tarybai, teikėme materialinę pagalbą medžiagomis, vaistais, maistu, veždavome gydytojų brigadas, meno kolektyvus, atvažiuodavo aukštųjų mokyklų atstovai, dirbdavo gydytojai. Įvardinti išskirtinai negaliu, nes reikia vardinti visus, o jų ištisos dešimtys. Nenoriu užgauti nepaminėtų. Reikalo esmė tokia:

a) vietiniai mokytojai, pažinodami kaimo gyventojus, buvo pagrindinė atrama formuojant mokinių komplektus, jie būdavo ir pirmieji mokytojai,

b) mokytojų trūko – kviesdavome iš Kauno ir jie važiuodavo. Būdavo metų, kai mūsų mokyklose (rajone lietuvių) dirbdavo ketvirtadalis arba ir daugiau mokytojų iš Kauno,

c) rūpinomės, kad pedagoginės vidurinės ir aukštosios mokyklos ruoštų mokytojus Rytų Lietuvai. To pasiekėme, tą jie darė. Daug mokytojų atėjo iš Panevėžio konservatorijos ir Vilniaus pedagoginio instituto.

Kokios Jūsų dedamos viltys į Rytų Lietuvą, kokią ją matote po dešimties ir daugiau metų.

Tikiu tėvyne Lietuva, tikiu jos žmonėmis, matau, kaip Rytų Lietuvos gyventojai, nors išduoti Respublikos valdžios, po truputį tiesiasi. Protas visur nugali. Juk ir Lenkija nusikratė gnomų tironijos. Juk jie „išstatė“ Lenkiją Europos pajuokai, savo partijos rinkimų „vinimi“ padarė antilietuviškumą ir šantažą. Ir štai tos vyriausybės jau nėra – ją nušlavė jaunoji Lenkija. Neabejoju, kad ir Rytų Lietuvos gyventojai supras, kas vyksta jų aplinkoje. Trumpai tariant, gyvensime, o mūsų mokyklų jau niekas nepuldinės.

Iš kur atvykote į Kauną ir kas išaugo Jūsų šeimoje?

Į Kauną atvykau baigęs Maskvos Aviacijos instituto radioelektronikos fakultetą ir gavęs paskyrimą į Kauno radijo matavimų institutą (pilnas pavadinimas baisus). Išdirbau jame 27 metus. žlugus Sovietų Sąjungai, žlugo ir institutas, nes jis buvo sovietų armijos padalinys. Iki pensijos darbą suteikė Sąjūdžio laikų bendražygis, UAB „Kauno vandenys“ vyriausiasis energetikas Gediminas žukauskas. Jų pagalba Šalčininkų rajono lietuvių mokykloms neįkainojama.

Už pečių stovi trys vaikai ir keturi anūkai.

Dėkoju už pokalbį.

Kalbėjosi Juozas VERCINKEVIČIUS

UAB „Vilniaus artelė“ nuotr.

Mažoji Lietuva

Po Mažąją Lietuvą

Emilija Algaudė BUKONTIENĖ,

Kraupiškio (Uljanovo) vid. m-los mokytoja

Įvedus vizų rėžimą darosi vis sunkiau Karaliaučiaus krašto moksleiviams organizuoti ekskursijas į Lietuvą. Todėl šiame krašte dirbantys mokytojai stengiasi supažindinti juos su Mažąja Lietuva, turininga jos istorine praeitimi, įžymiais žmonėmis. Už tokią galimybę reikia padėkoti tautinių mažumų ir išeivijos departamentui prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, finansavusiam mokytojų pateiktus projektus.

Naujosios (Timiriazevo) vidurinėje mokykloje lietuvių kalbos ir etnokultūros fakultatyvą lanko 35 moksleiviai, kuriuos moko mokytoja Aldona Bursteikienė, organizavusi ekskursiją po Mažąją Lietuvą. Artėja įžymaus poeto Kristijono Donelaičio jubiliejus: 2014 m. sukaks 300 metų nuo jo gimimo.

Ekskursijos tikslas – aplankyti įžymias Mažosios Lietuvos vietas, susipažinti su krašto istorija, pabuvoti K. Donelaičio gimtinėje. Išvykoje dalyvavo 57 dalyviai: dabartiniai ir kai kurie buvę moksleiviai, direktoriaus pavaduotoja, mokytojai, moksleivių tėvai.

Pažintis su numatytais aplankyti objektais prasidėjo nuo Naujosios (Timiriazevo). Gidė papasakojo, kad vietovė įsikūrusi prie Gastų (Slavsko) ir Kaukėnų (Jasnoje) kelio, anksčiau vadinosi Joneikiškė. Šiose apylinkėse gyveno vien lietuvininkai. 17 a. viduryje buvo pastatyta bažnyčia, prie kurios veikė mokykla.

19 a. pradžioje Naujojoje (Timiriazeve) mokytojavo Fridrichas Kuršaitis, evangelikų liuteronų kunigas, Karaliaučiaus (Kaliningrado) universiteto lietuvių kalbos seminaro vedėjas, profesorius, vėliau rektorius, parašęs lietuvių kalbos gramatiką, žodyną, dirbęs kalbotyros srityje.

Netoli Naujosios (Timiriazevo) už dviejų kilometrų – Rokaičių kaimas, žinomas kaip Mažosios Lietuvos kultūros puoselėtojų Zaunių tėviškė. Dovas ir Elzė Zauniai ilsisi gimtojo Rokaičių kaimo kapinaitėse.

Visuomenės veikėjas Dovas Zaunius dalyvavo „Birutės“ draugijos veikloje, buvo jos vadovas, išaugino devynis vaikus. Jo sūnus Dovas – žinomas politikas, visuomenės veikėjas, vienas iš užsienio reikalų ministerijos steigėjų, buvęs užsienio reikalų ministras. Duktė Marta – įžymi Mažosios Lietuvos visuomenės veikėja, lietuviškos spaudos platintoja. Zaunių namai garsėjo kaip lietuvybės židinys, juose spaudos draudimo metais rasdavo prieglobstį knygnešiai, persekiojami caro žandarų.

Naujosios (Timiriazevo) vidurinės mokyklos mokiniai prie K. Donelaičio paminklo Gumbinėje (Guseve)

Toliau ekskursijos dalyvių laukė Gumbinė (Gusevas), išaugusi Romintos ir Pisos upių santakoje. Sakoma, kad vietovės pavadinimas kilęs nuo gumbuoto ąžuolo, po kuriuo senovėje lietuviai padėdavę dievams aukas. Mokiniai klausėsi pasakojimo apie šia nadruvių gyvenvietę, į kurią 13 a. įsiveržė kryžiuočiai. Bažnytkaimis minimas nuo 1580 m. Gumbinė (Gusevas) miesto teises gavo 1720 m. Mažosios Lietuvos tautosakos rinkėjas užrašė Gumbinės, kaip ir daugelio kitų, bažnyčios varpų garsus.

1714 m. Gumbinės (Gusevo) bažnyčioje buvo pakrikštytas būsimasis poetas K. Donelaitis. Vėliau rašytojas ne kartą čia lankėsi, vykdamas į Karaliaučių (Kaliningradą) ir grįždamas iš jo. Iki II-jo pasaulinio karo mieste dar buvo išlikę senieji pastatai, karo metais jis buvo smarkiai sugriautas, vėliau perstatytas.

Išklausę pasakojimą apie miesto istoriją, ekskursantai atvyko prie paminklo K. Donelaičiui, kunigui, poetui, „Metų“ ir pasakėčių autoriui ir pagerbė jo atminimą. Paminklas iškilmingai atidengtas 2004 m. rugsėjo 25 d.

Autobusas pasuko Lazdynėlių link į buvusį kaimelį, esantį už 5 km. Nuo Gumbinės Gusevo) prie Karaliaučiaus (Kaliningrado)–Eitkūnų (Černyševskoje) plento. Mokiniai plačiau sužinojo apie K. Donelaitį ir jo šeimą. 1714 m. sausio 1 d. Lazdynėlių kaime priklausiusiame Gumbinės (Gusevo) parapijai, gimė lietuvių grožinės literatūros pradininkas K. Donelaitis. Septintas vaikas šeimoje, turėjęs tris brolius ir tris seseris. Kai Kristijonui buvo šešeri, mirė tėvas, tada jis išvyko mokytis į Karaliaučių (Kaliningradą).

Lazdynėliai buvo įsikūrę labai gražioje vietoje, karališkojoje girioje, kurioje pilna riešutų, grybų, uogų. Didžiojo maro metais Gumbinėje (Guseve) beveik neliko gyvos dvasios, o Lazdynėliai girių apsuptyje neliko visai tušti, vyresnieji Kristijono broliai ir seserys išliko gyvi. 19 a. pabaigoje nebeliko K. Donelaičio gimtojo namo.

1989 m. minint poeto 275-ąsias K. Donelaičio gimimo metines pasodinti 275 ąžuoliukai. 1990 m. Lazdynėliuose pastatytas paminklinis akmuo (architektas N. Kitkauskas, meistras V. Orvydas), kuriame iškaltas užrašas lietuvių ir rusų kalbomis.

Gal todėl, kad K. Donelaičio vaikystė prabėgo gražiame Lazdynėlių kampelyje, savo poemoje jis daug vietos skiria gamtai, tikroviški peizažai padeda reikiamą kūrinio nuotaiką, moko pastebėti gamtos grožį.

Ekskursijos maršrutas tęsiasi į Įsrutį (Černiachovską). Tai sena nadruvių gyvenvietė, 1525 m. tapusi apskrities centru, vėliau gavusi miesto teises, svarbus Mažosios Lietuvos centras prie Unguros, Įsros ir Priegliaus upių. Prieš akis išnyra 1336 m. statyta pilis, apipinta legendomis, istorijos ir architektūros paminklas. Apžvalginė ekskursija po miestą, sustojimas miesto centre prie didingo paminklo Barklajui de Toliui, škotų kilmės Rusijos armijos vadui, gimusiam Lietuvoje, Pakruojo rajone, Pamūšyje.

Sušmėžuoja Spargės, vadintos Jurbarku, Georgenburgu, dabar Majovka, žirgyno pastatai, arklidės, maniežas, muziejus.

Paskutinis aplankytas objektas – Papelkiai (dabar Vysokoje) Gastų (Slavsko) rajone, miestelis ant Mielavos upės kranto. Čia 1642 m. pastatyta bažnyčia ir įkurta lietuviška parapija, kur lietuviškos pamaldos vyko iki 1918 m. Papelkiuose (Vysokoje) 18 a. viduryje kunigavo Adomas Šimelpenigis, rašęs eiles ir giesmes, gynęs lietuvių kalbos teises, susirašinėjęs su K. Donelaičiu.

Dabar šią vietovę garsina ferma, kurioje auginami stručiai, ja įkūrė vokiečiai. Mokiniai susidomėję stebėjo stambiausius bėgiojančius paukščius, kurie išauga iki 2,5 metro aukščio, minta vabzdžiais, žolėmis, vaisiais. Apžiūrėjo lizdus, į kuriuos stručiai deda didelius, sunkius gelsvai žalsvos spalvos kiaušinius, sveriančius tiek, kiek dvidešimt penki vištos kiaušiniai.

Ekskursijos meti nuvažiuota nemažai kilometrų, aplankytos įžymios Mažosios Lietuvos vietovės daug pamatyta ir sužinota. Išvyka praplėtė moksleivių akiratį, jie patyrė malonių įspūdžių, sužinojo apie krašto praeitį ir dabartį, Ekskursijos dalyviai, mokyklos bendruomenė nuoširdžiai dėkoja Tautinių mažumų ir išeivijos departamentui už šią įdomią kelionę.

Aldonos Bursteikienės nuotr.

Tolminkiemio šviesa

Emilija Algaudė BUKONTIENĖ,

Kraupiškio (Uljanovo) vid. m-los mokytoja

Tolminkiemio muziejuje

Lietuvos grožinės literatūros pradininko Kristijono Donelaičio kūryba trečią šimtmetį nepraranda savo aktualumo, ant jos nenusėda užmiršimo dulkės. Poeto gyvenimas, jo asmenybė, literatūrinis palikimas domina tiek suaugusius, tiek ir moksleivius.

Būdviečių (Malomožaisko) pagrindinės mokyklos lietuvių kalbos ir etnokultūros mokytoja Ksavera Bytautienė su fakultatyvo mokiniais važiavo į ekskursiją. Jos tikslas – aplankyti vietas, kuriose gyveno lietuvių literatūros klasikas K. Donelaitis. Tai tęstinio projekto „Lietuvių raštijos keliais“ antroji dalis: vasarą mokiniai susipažino su Karaliaučiaus (Kaliningrado) įžymybėmis. Į ekskursiją vyko 25 dalyviai: moksleiviai, mokyklos direktorė Bronislava Sinelnikova, Tilžės (Sovetsko) laikraščio „Ampero kronika“ korespondentė Eugenija Romanova, Tauragės rajono mero patarėjas Sigitas Kansevičius, poetas, fotografas.

Pirmasis sustojimas – Trakėnai (Jasnaja Poliana). Mokytoja papasakojo apie šį kaimą, išaugusi iš miško take buvusio nedidelio dvaro, esantį už 14 kilometrų nuo Stalupėnų (Nesterovo). Dabar jame yra mokykla, kraštotyros muziejus. Kaimo apylinkėse gyvenę lietuviai augino žirgus, kurie pavadinti trakėnų vardu. Tai judrūs, atsparūs arkliai, išvesti 18 a., tinkantys kavalerijai, sportui. Šios veislės žirgai paplitę ne tik Europoje, bet ir Azijoje, kai kuriose Lotynų Amerikos šalyse.

1732 m. Prūsijos karalius Fridrichas Vilhelmas I įsakė Trakėnuose įkurti žirgyną. Jame buvo auginama daugiau kaip po tūkstantį žirgų. Nuo seno lietuviai glaudžiai susiję su žirgais ne tik karo metais, bet ir taikiame gyvenime, jie garsėjo kaip geri raiteliai.

Trakėnų parke prie dvaro buvo pastatytas paminklas žirgui, pirmasis toks Europoje, stovėjęs ten iki 1945 m., vėliau išvežtas į Maskvą.

Mokiniai pavaikščiojo po parką, pasigrožėjo tvenkiniu. Diena buvo saulėta, graži, po kojomis čežėjo nukritę lapai, o medžiai pasidabinę visomis rudens spalvomis. Parke dar tebeauga ąžuolas, pasodintas žirgyno įsteigimo proga.

Netolo Gumbinės (Gusevo) rodyklė į K. Donelaičio gimtuosius Lazdynus, kur pastatytas paminklinis akmuo. Mokytoja papasakojo apie rašytojo šeimą, jo vaikystę, mokslo ir darbo metus, poeto asmenybę. Donelaičių šeimai būdingas veržlumas ir optimizmas, polinkis į mokslus ir amatus. Baigęs katedros mokyklą, būsimasis literatūros klasikas įstojo į Karaliaučiaus (Kaliningrado) universitetą, Europos mokslo centrą, kurį baigė daug įžymių žmonių, mokėsi teologijos fakultete. Baigęs universitetą K. Donelaitis dirbo Stalupėnų (Nesterovo) muzikos mokytoju, mokyklos vedėju. Išlaikęs pastoriaus egzaminus, jis paskirtas į Tolminkiemį, kur išgyveno ir dirbo iki pat mirties.

Mokytoja Ksavera akcentavo tokius Donelaičio asmenybės bruožus kaip: darbštumą, tikslo siekimą, smalsų protą, domėjimąsi literatūra, teologija, muzika, kalbomis (mokėjo šešias kalbas). Tai buvo veiklos žmogus: šlifavo optinius stiklus, gamino barometrus ir termometrus, laikrodžius, mikroskopus, klavišinius. Tai teisingas, tiesus ir jautrus žmogus, mylėjęs gimtąją kalbą, rūpinęsis jos likimu.

Pagaliau medžiuose paskendęs Tolminkiemis, menantis lietuvių grožinės literatūros pradininką. Tai vakarinių sūduvių žemė prie Romintos girios, netoli srovena Šventinės ir Romintos upeliai. Vietovė, kur iki didžiojo maro gyveno vien lietuvininkai. Čia 37-erius metus K. Donelaitis sakė savo parapijiečiams pamokslus, juos švietė, auklėjo, mokė būti gerais, sąžiningais. Čia gimė keturių dalių poema „Metai“, apdainuojanti būrus, jų buitį, darbus, vargus, gamtos grožį, šešios pasakėčios, smerkiančios neigiamus gyvenimo reiškinius.

Ekskursijos dalyvius pasitinka muziejaus direktorė Silova Liudmila Pavlovan, muziejui vadovaujanti nuo pat jo įkūrimo pradžios, t. y. 1979 m. Ji papasakojo apie muziejų, jo įkūrimo istoriją, supažindino su eksponatais.

Muziejus užima 5 ha plotą. Bažnyčia, kurioje kunigavo K. Donelaitis, buvo sugriauta ne karo, bet pokario metais. Sumanymas įkurti muziejų kilo grupei Lietuvos šviesuolių. Architektas N. Kitkauskas parengė bažnyčios atstatymo projektą. Didelės pagarbos nusipelnė talkininkai iš Lietuvos, daug dirbę atstatant bažnyčią.

1964 m. prie buvusios bažnyčios griuvėsių atidengtas paminklinis akmuo, pradėti kasinėjimo darbai, surastas poeto kapas, identifikuoti jo palaikai, pagal kaukolės kaulus atkurtas rašytojo portretas.

Nuo sumanymo iki bažnyčios atstatymo praėjo 15 metų. 1979 m. spalio 8 d. muziejus buvo atidarytas. Jame įrengta nuolat veikianti ekspozicija, pasakojanti apie K. Donelaičio gyvenimą, asmenybę, kūrybinį palikimą. Muziejuje apie 230 eksponatų: poeto kūriniai, jų iliustracijos, fotonuotraukos, grafikos darbai, knygos, kita medžiaga apie poetą.

Mokiniai pamatė nuostabius vitražus, sukurtus poemos „Metai“ gamtos, metų laikų motyvais.

Mokytoja tarsi suvenyrą iš Didžiosios Lietuvos įteikė direktorei lietuviškos duonos kepalą.

Muziejuje skambėjo poeto eilės, mokiniai skaitę „Metų“ ištrauką, deklamavo poetės R. Skučaitės eiles apie metų laikus.

Toje vietoje, kur rasti K. Donelaičio palaikai, bažnyčios viduje, po grindimis, įrengta kripta, kur palaidoti poeto palaikai. Pagerbdami jo atminimą, prie kriptos mokiniai uždegė žvakutes, padėjo gėlių.

Tolminkiemis gražus visais metų laikais, bet ypač jis gražus rudenį, kai aplink tvyro paslaptinga ramybė, kai nutyla paukščių balsai, negirdėti ekskursantų šurmulio. Ramiai nuteikia pati bažnyčios aplinka, buvimas šalia didžiojo poeto, tylus bendravimas su juo, susitikimo džiaugsmas.

Pastovėję prie memorialinio akmens priešais muziejų (autorius S. Lasavičius), atvykusieji apžiūrėjo kleboniją, pavaikščiojo būrų dainiaus numintais takeliais, pastovėjo prie šulinio, iš kurio jis sėmė vandenį, po buvusį sodą, kurį poetas sodino ir puoselėjo.

„Ant saulelė vėl nuo mus atstodama ritas
Ir pakilusi mus greita vakarop nusileidžia“– rašė K. Donelaitis 3-ojoje poemos dalyje „Rudens gėrybės“. Leidžiantis saulei ekskursijos dalyviai atsisveikino su poetu ir su Tolminkiemiu, kurio tokia didelė trauka ir kuris lietuviams yra šventa vieta sakydami: „Iki pasimatymo kitą kartą“. Grįždami sustojome Gumbinėje (Guseve), kur įmintos poeto pėdos, pastovėjome prie paminklo K. Donelaičiui.

Prie K. Donelaičio kriptos

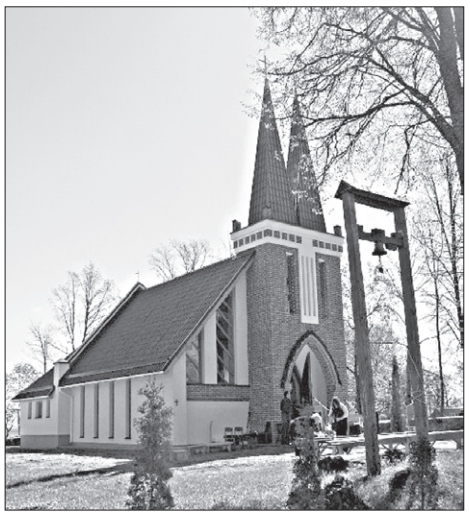
Už turiningą ekskursiją, už galimybę aplankyti Karaliaučiaus krašto vietas, susijusias su didžiu poetu, dalyvavusieji ekskursijoje nuoširdžiai dėkoja Tautinių mažumų ir išeivijos departamentui prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.

K. Butautienės nuotr.

Iš parapinių archyvų lobyno

Keletas minčių Suosto bažnyčios istorijai

Algimantas BAUBLYS,
Biržų krašto muziejaus „Sėla“ muziejininkas

Suosto bažnyčia, atstatyta 2007 m., sudegusių 1944 m. ir 2001 m. bažnyčių vietoje. Bažnyčia yra Biržų rajone.
Šventoriuje palaidotas knygnešys Jurgis Bielinis

Natūralu, kad nagrinėdamas Pabiržės parapijos archyvą, aptikau medžiagos ir apie Suosto bažnyčią. Ta medžiaga gal kiek savita ir ne visiškai sutampanti su skelbta leidiniuose bažnyčių istorijos klausimais. Turiu galvoje Lietuvių katalikų mokslų akademijos 1998 m. Vilniuje leistą P a n e v ė ž i o v y s k u p i j ą ir 1993 m. Vilniuje, Pradų leidyklos išleistą žinyną L i e t u v o s k a t a l i k ų b a ž n y č i o s (autoriai Kazys Misius ir Romualdas Šinkūnas). Sava esme abu leidiniai daug kuo panašūs, pakartojantys daug tų pačių istorinių faktų. Vienas nuo kito skiriasi gal tik aprašymo apimtimi. Tiesa, žinyno autoriai žinias apie kiekvieną Lietuvos katalikų bažnyčią pateikė siauriau. Kitaip elgtis ir negalėjo.Tačiau, leidinio vertingumas glūdi jų pateiktame šaltinių bei literatūros sąraše. Patogumo sumetimais, pirmą leidinį toliau vadinsiu Vyskupija, o antrą – žinynu.

Kreipiuosi į šių eilučių skaitytoją, pareikšdamas vieną, mana galva būtiną, norą. Nelaikykite šio straipsnio minėtų leidinių kritika. Dar kartą kartoju, straipsnyje pateiksiu tik surastus Pabiržės parapijos archyve arba kitų archyvų tyrinėtojų man maloniai pateiktus faktus. Laikysiuosi ne garsaus „pirštu baksnojimo“, o tik faktų palyginimo metodo, netrikdydamas ir paties skaitytojo laisvo minties bėgimo. Naudodamasis proga, dėkoju p. Algimantui Kaminskui (Krinčiui), pateikusiam man 1782 m. Kupiškio dekanato atliktą Pabiržės parapijos generalinės vizitacijos akto kopiją. Akte radau Pabiržės parapijoje dirbusių kunigų Šarkevičių biografinių, o kartu ir žinių apie to meto pačią parapiją.

Vyskupija (p.141) teigia, kad 18 a. pradžioje iš Ežerėnų apskrities (dab. Zarasų) į Suosto apylinkę atvyko kunigas Juozapas Šarkevičius. Jisai iš Vilniaus kapitulos pirko Suosto bei Sebentiškio dvarus ir 1720 m. Suosto dvare pastatė bažnyčią (teisingiau - koplyčią). O dabar palyginkime su 1782 m. vizitacijos aktu. Ten rasime teiginius, kad kunigas Juozas Šarkevičius (gyvenęs apie 1747-1809 m.), šventinimus gavo 1778 m. ir pradėjo dirbti Pabiržės parapijos komendoriumi (vikaru). Ar galėjo jis 1720 m. Suoste statyti bažnyčią?

Dabar dar toliau. Kalbamuoju laikotarpiu nei Suosto kaimo (dvaro nebuvo), nei Sebentiškio dvaro (tiksliau palivarko) Vilniaus kapitula nevaldė. Jie priklausė kunigaikščiams Radviloms. Apie tai rašoma ir 1782 m. vizitacijoje. Kyla klausimas, kaip galėjo atsirasti tariama Vilniaus kapitulos valda Suoste. Manyčiau, kad tai galima sieti su Germaniškio (Biržų krašte) ir Armoniškių (Vilniaus krašte), lenkiškai ir vieno ir kito vadintų Hermaniszky, pavadinimo painiojimu. Tik Armoniškiai, bet ne Germaniškis, priklausė Vilniaus kapitulai.

1782 m. vizitacijos akte rašoma: „K o p l y č i a viena steigiama naujai kaime (dokumente – zascianek), vadinamame Suostu, priklausančiame kunigaikščių Radvilų centriniam (dokumente - raktui) Biržų dvarui, lėšomis ir pastangomis dabartinio Pabiržės klebono, už dviejų didokų mylių nuotolio nuo parapinės bažnyčios, ne dėl ko nors kito, o tik išskirtinai parapijiečių naudai, kurie dėl nuotolio iki parapinės bažnyčios kitatikių valdose, dėl pastarųjų interesų, lieka kiekvienais metais kelios dešimtys žmonių be velykinės išpažinties... Ta koplytėlė dar nėra užbaigta ir indulto (leidžiamojo rašto) tam dar nėra“. Dar pridursiu, kad Pabiržės parapijos klebonas tuo metu buvo ne kunigas Juozapas, o kunigas Kasparas Antanas Šarkevičius. Tai dar vienas neatitikimas skelbtiems Suosto bažnyčios istorijos teiginiams.

Kuris kunigas Šarkevičius toliau rūpinosi Suosto koplyčios veiklos pradžia – nežinau. Galima galvoti jog tai priklausė daugiau klebono Kasparo kompetencijai. Sunku nustatyti ir koplyčios šventinimo ir atidarymo datą.

Biržų S ė l o s muziejaus laikino saugojimo fonde yra 1790 m. Suoste vykdyto krikšto registracijos knyga. Ji rašyta lotynų kalba ir pradedama įrašu: „Ano 1790 Die 6 Martiji. Liber comparatus per me Jozephum Szarkiewicz Commendarium Podbirzenzem Baptisatorum in Ecclesia Sostensi Filiali Parochiae Podbirzenzis“. Laisvas vertimas būtų toks: „1790 metų kovo 6 diena. Knyga paruošta mano, Juozapo Šarkevičiaus, krikštijančio Pabiržės parapijos filijoje, Suosto bažnyčioje“. Lyg ir reikėtų atkreipti dėmesį į kunigo Juozapo Šarkevičiaus įrašą, kad Suoste veikia bažnyčia ir jinai naudojasi Pabiržės bažnyčios parapijos filijos teise. Tuo labiau, kad joje jau tada buvo rašomos metrikų knygos ir jos pradėtos rašyti ne 1862 m., kaip teigia Vyskupija ir žinynas.

Suosto bažnyčios 1815–1832 m. registruotų krikštų knygoje aptikau įdomų įrašą lenkų kalba, kuriame yra gana įdomių, ir tarytum niekieno spaudoje neskelbtų Suosto bažnyčios ir Sebentiškių palivarko istorijos nuotrupų,. Pasistengsiu įrašą, kiek galėdamas, pilniau pateikti.

„Žinios apie Sebentiškio dvaro savininkus ir Suosto bažnyčios kunigo išlaikymą iki

1832 metų balandžio mėnesio 23 dienos.

Sebentiškių dvaro, Bobėnų ir Suosto kaimų, o taip pat Krūminių pirkėjai Aukštai Gerbiami kunigai Jonas, Upytės dekanas, Krinčino klebonas ir Juozapas, Suosto monsionaras, Šarkevičiai, tapo nuolatiniais savininkais 1806 metais birželio 3 dienos kunigaikščio Dominyko Radvilos patvirtinta pirkimo sutartimi.

Perėmęs dvaro valdymą, gerbiamas kunigas Juozapas Šarkevičius įsteigė (ufundowal) savomis lėšomis bažnyčią Suoste ir pats joje buvo pirmasis kunigas. Išeidamas iš šio pasaulio 1809 metais, kunigas Juozapas Šarkevičius nepaliko testamento, todėl mirusiojo brolis, kunigas Jonas Šarkevičius, Krinčino klebonas, kadangi buvo to dvaro bendrapirkėjas, remiantis palikimo ir pirkimo teise, po brolio mirties tapo to Sebentiškių dvaro savininku.

Valdydamas tą dvarą, kunigas Jonas Šarkevičius, Krinčino klebonas, iki 1812 metų, kai ir jam atėjo paskutinioji gyvenimo riba, išeidamas iš šio pasaulio, parašė potvarkį dvaro ir kilnojamojo turto klausimu, kurį be to ir testamentu, įregistruotu Upytės žemės teismo knygoje, patvirtino.

Po paskutiniojo kunigo Jono Šarkevičiaus, Krinčino klebono, mirties, paveldėjimo keliu Sebentiškio dvaras atiteko jų sūnėnui Antanui Šalkevičiui, tuo metu buvusiam Vitebsko pavieto zemskiniu (savivaldybės) raštininkui. Nors ne pagal testamento sudarytojo nurodymų valią, bet daugiau pasisavindamas, pasiskelbė paveldėtoju. Aukščiau minėtas Antanas Šalkevičius, būdamas Vitebske ir pats negalėdamas valdyti Sebentiškio, atsiuntė įgaliotinį - savo tetos sūnų Steponą Savickį, rusų kariuomenės poručiką, kuris šeštais metais po Juozapo Šarkevičiaus, Suosto bažnyčios monsionaro ir steigėjo, mirties, (visą tą laiką kunigo vieta buvo tuščia), priėmė kunigą Vincentą Tilvidavičių monsionaru bažnyčios ir parapijos aptarnavimui. Jam pirmus trejis metus buvo mokamas atlyginimas pinigais ir produktais iš Sebentiškio dvaro. Po trejų metų kunigo išlaikymui buvo duota dirbamos žemės ir trys kampininkai.

Po Antano Šalkevičiaus mirties Sebentiškio dvarą paveldėjo jo sūnus Jonas Šalkevičius, kuris gyvendamas išlaidžiai, nors pradžioje nuo globėjų priklausomas, kurie jam davė laisvę, ir taip visą turtą iššvaistęs, 1830 m. kovo mėnesį pardavė Vilniaus miesto prezidentui V. Novackiui savo dvaro dalį ir tą žemę, kuri buvo skirta kunigo išlaikymui. Sebentiškiai, skolų padengimui ir Jono Šalkevičiaus trijų seserų kraičio užtikrinimui, atiduoti valdyti Valadkai, Jono sesers vyrui.

Pirkdamas Jono Šalkevičiaus dalies žemę, kuri vadinosi Suostu (ir buvo skirta kunigo išlaikymui) Novackis pradžioje kunigui žadėjo tą žemę leisti administruoti arba nuomoti Suosto palivarką, mokėti kasmet kunigui po 100 rublių sidabru ir duoti maisto produktų. Tačiau 1832 m. balandžio 23 dieną visos viltys ir susitarimai pasikeitė. Suosto bažnyčią buvo siūloma nuomoti, o kunigo išlaikymui visiškai nieko neskiriama. “Jeigu nori, tai tegul vien iš bažnyčios duodamų pajamų gyvena“.

Šitas įrašas krikšto metrikų knygoje darytas 1832 m. tarp birželio 19 d. ir liepos 24 d.. Jis įdomus tuo, kad pateikia tikslius metus (1815 m.), kada Suoste pradėjo dirbti kunigas Vincentas Tilvidavičius ir kartu nurodo priežastis, kodėl jis buvo priverstas persikelti į Nemunėlio Radviliškį. Tai paneigia žinyno ir Vyskupijos teigimą (p.142), kad kunigas Vincentas Tilvidavičius Suoste pradėjęs dirbti tik apie 1828 m. Sunku sutikti ir su versija apie jo tremtį po 1831 m. sukilimo. Keletą metų padirbęs Nemunėlio Radviliškyje, kunigas Vincentas Tilvidavičius turbūt vėl grįžo į Pabiržę, kur 1847 m. birželio 21 d.,sulaukęs 74 m. amžiaus ir 41 kunigavimo metų, mirė Pabiržės klebonijoje. Palaidotas 1847 m. birželio 23 d. Daumėnų kaimo kapinėse. Laidojo Pabiržės parapijos klebonas kunigas Tadas Lichodzejevskis. Apie tai byloja įrašas Pabiržės parapinės bažnyčios mirimo metrikų knygos (1839-1848 m.) 182 lape. Knyga saugoma Biržų muziejaus laikino saugojimo fonde.

Kad kunigas Vincentas Tilvidavičius suostiečių buvo mylimas, byloja tai, jog net jam dirbant Nemunėlio Radviliškyje, jie mieliau naudojosi jo paslaugomis, nei kitų kunigų, iš tolimo Pabiržės parapijos centro.

Natūraliai kyla klausimas, kas darė įrašą, nušviesdamas dalį Suosto bažnyčios ankstyvosios istorijos. Įrašas rašytas kita rašysena, nei visi kiti gimimo metrikų įrašai. Tai galėjo padaryti tik Suosto bažnyčioje dirbęs žmogus. Labai norėtųsi tikėti, kad įrašą padarė pats kunigas Vincentas Tilvidavičius, tačiau tam teiginiui tvirto pagrindo straipsnio autorius neturi. Norėčiau tik tiek skaitytojui priminti, kad, vengiant ateityje istorinės painiavos, reikėtų prisiminti, jog kunigas Vincentas Tilvidavičius buvo antrasis Suosto bažnyčios kunigas, dirbęs 1815–1832 m.

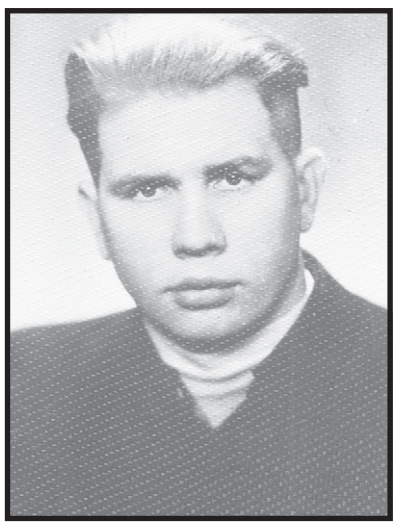
Straipsnis, tai toli gražu nepilna nei paties Suosto nei jo bažnyčios istorija. Tai tik maža jos dalis, rasta labai negausiame archyviniame palikime, esančiame Biržuose.

Ainio Bagdono nuotr.

Pro memoria

Juozas PETRAUSKAS

(1928-07-21 – 2007-10-24)

Į nebūtį išėjo neeilinio talento ir darbštumo žmogus – Mankūnėlių kaimo ūkininkas (Lazdijų r.) – kraštotyrininkas ir buvęs Seirijų gimnazijos moksleivis ir pirmasis miestelio vidurinės mokyklos katechetas.

Jis buvo aktyvus maldininkų kelionių į šventas Lietuvos vietas organizatorius ir dalyvis.

Juozui Petrauskui teko išgyventi ir sovietų kalėjimo kalinio dalį. Jis nepatyrė šeimyninio gyvenimo džiaugsmų ir vargų, tačiau toli po pasaulį pasklido jo dvasios vaikai – 17 knygų bei dešimtys straipsnių Lietuvos ir Lenkijos lietuvių spaudoje apie Dzūkijos kaimus ir miestelius, architektūros paminklus, paprastus ir įžymius žmones.

Išvardinsiu tik keletą jo parašytų knygų, kad suprastumėte, kokio akiračio buvo šis paprastas kaimo žmogus. Jo parašyta: „Seirijų praeities takais“, „Kryžiai“, „Tai buvo Norilske“, „Nemunaitis“, „Ir mes norėjome atsibusti“, „Užmirštoji istorinė Lietuva“, „Atsigręžus atgal“, „Simnas“ ir t.t.

Velinis buvo ir mecenatas, ne tik išleido knygutes savo lėšomis, bet ir daugiau kaip 500 knygų paaukojo Seirijų vidurinės mokyklos bibliotekai. O kiek knygų išdalino kaimynams, draugams, pažįstamiems žmonėms.

Tegul ilsisi ramybėje mūsų šalies praeities metraštininkas, karštai mylėjęs gimtąjį kraštą ir mokęs mus pasiliekančius ne reikalauti iš kitų malonių, o atiduoti savo energiją ir save Lietuvos gerovei.

Buvęs velionio mokytojas Mindaugas UNGURAITIS

Aptiktas kraštotyrininko Juozapo Radziukyno kapas

Juozas PETRAUSKAS

Juozapas Radziukynas gimė 1844 m. gegužės mėn. 24 d. Sutrės kaime, Seinijų parapijoje (dabar Lazdijų r.). 1878 m. baigė Varšuvos universitetą, dirbo mokytoju Varšuvoje, Kaune, Voroneže. 1922 m. išsikėlė į Lenkiją, kad gautų pensiją. Mirė 1925 m. birželio 9 d. Suvalkuose. Bendradarbiavo to laiko spaudoje „Aušroje“, „Varpe“, „Dirvoji-žinyne“. Parašė studijas: „Dzirkai“, „Dvasios ežeras“ ir kitus straipsnius. 1909 m. Varšuvoje išleido knygelę: „Suvalkų rėdybos piliakalniai“. Iki šiol nebuvo žinoma ar išliko jo kapas Suvalkuose. Visai neseniai Punskio lietuvis (Baranauskas) aptiko jo kapą ir greitai Seinų krašto spaudoje bus straipsnis apie J.Radziukyną ir jo kapo suradimą. Kapas prižiūrimas, aptvarkytas. Manau, tai įdomu kraštotyrininkams.

2007 08 18

Voruta
Visos prekių ženklo teisės saugomos

Prenumeratos indeksas 0135

Redakcinė kolegija:
Tomas Baranauskas, dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, dr. Viktoras Jencius, dr. Napaleonas Kitkauskas, prof. dr.Arnoldas Piročkinas, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, adv. Vytautas Zabiela, akad. prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius, archit. Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė

Ieva Jankutė, Lietuva
Tadas Stomma, JAV
Marija Remienė, JAV

Spaudos radijo ir televizijos rėmimo fondas

© „Voruta“ 2007. Visa medžiaga (rašiniai) pateikta laikraštyje „Voruta“ yra IĮ – Juozo Vercinkevičiaus leidyklos „Voruta“ (įmonės kodas LT281160790) nuosavybė. Laikraštį ar jo straipsnius kopijuoti ir platinti be raštiško sutikimo draudžiama.

© „Voruta“, 2007. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. aštuoniolikti leidimo metai. Laikraštis išeina kas antrą šeštadienį. Apimtis – 3 sp. l.
Rinko ir maketavo „Vorutos” leidykla. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel./ faks.: (8 528) 5 53 31; (8 528) 5 12 66, (8 605) 19 302
Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, el. p. **redaktorius@voruta.lt**
Spausdino AB „Spauda”, Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius. Tiražas 2000 egz.

Laiškams: „Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel. faksas: (8 528) 5 53 31; (8 528) 5 12 66
El. paštas: redaktorius@voruta.lt Interneto svetainė: http://www.voruta.lt

Redakcija: Aleksandras Adamkavičius, Martynas Buivys, Jurgita Brasiūnaitė, Albina Trečiokienė, Gražina Zaleckytė, Juozas Vercinkevičius